

AVRUPA KOMİSYONU 2005 YILI TÜRKİYE İLERLEME RAPORU GÜÇLENDİRİLMİŞ SİYASİ DİYALOG VE SİYASİ KRİTERLER'İN İKV TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN RESMİ OLMAYAN ÇEVİRİSİ*

A. GİRİŞ

1. Önsöz

Komisyon, Aralık 1997 Lüksemburg Avrupa Konseyi Zirve Sonuçlarını takiben Avrupa Konseyi ve Parlamentosu'na aday ülkelerin üyelik için yürüttükleri hazırlık çalışmalarında kaydettikleri ilerlemeye ilişkin düzenli olarak rapor vermektedir. Bu İlerleme Raporu, Komisyon tarafından 1998-2004 yılları arasında yayımlanan raporların devamıdır.

Aralık 2004 Avrupa Konseyi Zirve Sonuç Bildirgesi'nde aşağıdaki ifade yer almaktadır:

"Avrupa Konseyi, Türkiye'nin geniş kapsamlı reform sürecinde göstermiş olduğu kararlı ilerlemeyi memnuniyetle karşılamakta ve Türkiye'nin bu reform sürecini devam ettireceğine dair inancını ifade etmektedir(...) Türkiye Kopenhag siyasi kriterlerini, müzakerelerin başlatılması sağlayacak ölçüde tatmin edici bir şekilde karşılamaktadır(...) Avrupa Konseyi, Komisyon'u, müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde açılması amacıyla Türkiye ile yürütülecek müzakerelerin çerçevesine ilişkin bir öneri sunmaya davet etmektedir."

3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakereleri başlamıştır. Müzakerelerin açılış sırasında AB tarafından aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

"Müzakerelerin hızı, ekonomik ve sosyal yakınlaşmaya ilişkin bir çerçeve kapsamında Türkiye'nin üyelik gereklerini yerine getirmede kaydettiği ilerlemeye bağlı olarak kendi performansına göre belirlenecektir. (...) Kaydedilen ilerleme Komisyon tarafından yakından izlenecektir. Komisyon Konsey'i düzenli olarak bilgilendirmeyi sürdürmeye davet edilmektedir. "

İlerleme Raporu'nun yapısı büyük ölçüde daha önceki yıllarda hazırlanan raporlarla aynıdır. Rapor:

- Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır;
- siyasi kriterler temelinde mevcut durumu analiz etmektedir;
- ekonomik kriterler temelinde Türkiye'nin mevcut ve gelecekteki durumunu değerlendirmektedir;
- Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme kapasitesini gözden geçirmektedir. Bunlar, Antlaşmalarda, ikincil mevzuatta ve Birliğin politikalarında belirtilen müktesebattır.
- Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen öncelikleri ne ölçüde yerine getirdiğini kısaca incelemektedir.

* Konunun bütünlüğünü korumak amacıyla orijinal metinde kullanılan ifadelere mümkün olduğunca sadık kalınmıştır.

Rapor, 2004 İlerleme Raporu'ndan bu yana kaydedilen ilerlemeyi göz önünde bulundurmakta ve 30 Eylül 2005 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Daha önceki Raporlarda olduğu gibi, "ilerleme", fiilen kabul edilen yasa, fiilen alınan kararlar ve fiilen uygulanan önlemler temelinde ölçülmektedir.

Rapor sayısız bilgi kaynağına başvurularak hazırlanmıştır. Türkiye de bir önceki ilerleme raporundan bu yana üyelik yolunda kaydettiği ilerlemelere ilişkin bilgi vermeye davet edilmiştir.

2. AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler

İkili ilişkilerde son dönemde kaydedilen gelişmeler

Aralık 2004 Avrupa Konseyi Türkiye ile katılım müzakerelerini 3 Ekim 2005 tarihinde başlatmaya karar vermiş ve bunun için gerekli çerçeveyi ve koşulları belirlemiştir. Türkiye'den insan haklarının ve yargının işleyişinin iyileştirilmesine yönelik 6 adet yasal düzenlemeyi yürürlüğe sokması ve Ortaklık Anlaşması'nı Kıbrıs Cumhuriyeti de dahil olmak Mayıs 2004'te Birliğe katılan yeni üyeleri kapsayacak şekilde genişleten Uyum (Ek) Protokolü'nü imzalaması beklenmiştir.

Bu koşulların yerine getirilmesi, önceden öngörüldüğü gibi 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerinin başlamasıyla sonuçlanmış, böylece Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Katılım müzakerelerine ek olarak katılım öncesi süreçte Türkiye'ye yardımcı olmak üzere iki sütun daha oluşturulmuştur: Türkiye'deki reform sürecinin sağlanması ve desteklenmesi, siyasi ve kültürel diyalogun güçlendirilmesi.

Komisyon, Türkiye'deki siyasi reform sürecini desteklemek amacıyla işbirliğini sürdürmektedir. Komisyon, Ankara ve Brüksel'de sıkça düzenlenen toplantılar aracılığıyla Kopenhag siyasi kriterlerini düzenli olarak izlemeyi sürdürmektedir. Bu Raporla birlikte Komisyon'a Katılım Ortaklığı Belgesi'ni güncellemeyi de önermektedir. Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgeleri, Türkiye'nin katılım hazırlıkları için güncellenmiş öncelikleri sunmaktadırlar ve reformlarda kaydedilen ilerlemeleri ölçmek için bir kıstas olarak kullanılabilirler. Türkiye AB müktesebatının üstlenilmesi için bir Ulusal Program kabul etmiştir.

Güçlendirilmiş siyasi diyalog Hollanda, Lüksemburg ve İngiltere Dönem Başkanlıklarında sürmüştür.

Haziran 2005 tarihinde Avrupa Birliği ve aday ülkeler arasında **sivil toplum diyaloguna** ilişkin bir tebliğ Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Bu, genişlemeye ilişkin meseleleri ve kaygıları ele alarak, geniş anlamda AB ve Türkiye sivil toplumları arasındaki diyalogun teşvik edilmesine yardımcı olmalıdır. Söz konusu tebliğ AB ve aday ülke sivil toplumları arasındaki bağların nasıl oluşturulması ve güçlendirilmesi gerektiğine ilişkin genel çerçeveyi ortaya koymaktadır. Sivil toplum diyalogu, genişleme sürecinde sivil toplumun geniş katılımına ve bilgilendirilmesine imkan verecek şekilde katılıma ilişkin

toplumsal tartışmaların desteklenmesine katkı sağlamalıdır. Diyalogun uzun vadede amacı AB'deki ve aday ülkelerdeki sivil toplumun gelecekteki genişleme için hazırlanmasıdır. Bu diyalogun özel odak noktasında Türkiye yer alacaktır. Bunun sebebi Türkiye'de AB ile ilgili, AB'de Türkiye ile ilgili karşılıklı bilgi düzeyinin yetersizliği ve Türkiye'ye ilişkin yanlış anlamaların ve kaygıların yaygın olmasıdır.

Tebliğ en geniş kapsamlı ve kapsayıcı sivil toplum tanımına –yani hükümet ve kamu idaresi dışındaki tüm toplumsal yapılara (yerel topluluklar dahildir)- odaklanmaktadır. Karşılıklı bilginin artırılmasını, işbirliğinin ve deneyimlerin paylaşımının sağlanmasını amaçlayan ikili değişim projeleri, mali kaynak sağlanacak olan projelerin ortak bir örneğini (şablonunu) teşkil edecektir. Hedefler arasında kadın hakları ve eşit fırsatlar alanında faaliyet gösteren kuruluşlar da dahil STK'lar, profesyonel kuruluşlar ve iş adamları dernekleri, gençlik, üniversite, kültür ve medya yer alacaktır. 2006 yılında Türkiye için yaklaşık 40 milyon € sivil toplum diyalogu projelerine ve Topluluk programlarına tahsis edilecektir. Komisyon tebliğin, AB'deki ve aday ülkelerdeki kamu ve özel sektör kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının diyaloga katkıda bulunmalarını ve gelecekte karşılıklı bağlantıların artırılmasını teşvik etmesini beklemektedir.

Ortaklık Anlaşması tarafları tatmin edecek şekilde işlemeye devam etmektedir. Ortaklık Konseyi Nisan ayında toplanmıştır. Mart ayında bir Ortaklık Komitesi toplantısı yapılmıştır. Türkiye'den ve Avrupa Parlamentosu'ndan temsilcilerin oluşturduğu Karma Parlamento Komitesi Şubat ve Haziran aylarında toplanmıştır. Ortak İstişare Komitesi ile Ekonomik ve Sosyal Komite Kasım 2004 ve Haziran 2005 tarihlerinde toplanmıştır. 8 alt komite faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yasal inceleme sürecinin yürütülmesi Ortaklık Anlaşması'nın alt komiteleri çerçevesinde sürmektedir. Çalışma gruplarının iyileştirilmiş programı, TAİEX seminerleri ve belirli konulardaki teknik toplantılar alt komitelerin çalışmalarına katkı sağlamaktadır.

Aralık 2004 Avrupa Konseyi Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nı yeni 10 üyenin Birliğe katılımını dikkate alacak şekilde genişleten Protokol'ü imzalama yönündeki kararını memnuniyetle karşılamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin, "Türk Hükümeti, müzakerelerin fiilen başlamasından önce ve Anlaşma'nın Avrupa Birliği'nin mevcut üyelerine genişletilmesine ilişkin gerekli değişikliklerin tamamlanmasının ardından, Ankara Anlaşması'nın genişletilmesine ilişkin Protokol'ü imzalamaya hazırdır" yönündeki açıklamasını memnuniyetle karşılamıştır. Komisyon, taslak Protokol'ü Mayıs 2005'te sunmuştur. Metin üzerinde Konsey'de varılan uzlaşmadan sonra Protokol imzalanmıştır. Türk makamları Protokol'e Kıbrıs ile ilişkilere dair bir deklarasyon eklemişlerdir. Avrupa Birliği de 21 Eylül'de bir deklarasyon kabul etmiştir. Avrupa Parlamentosu Eylül 2005'te Protokol'ün onaylanmasına ilişkin oylamayı ertelemeye karar vermiştir.

Gümrük Birliği'nin genel başarısına rağmen, Türkiye tarafından yerine getirilmemiş bazı taahhütler bulunmaktadır (bkz. Müzakere başlıkları 1. malların serbest dolaşımı, 7. fikri mülkiyet hukuku, 8. Rekabet Politikası, 30. dış ilişkiler vs.). Bu durum özellikle ticarete ilişkin teknik engeller, devlet yardımları, fikri mülkiyet haklarının uygulanması ve Türk ve Avrupalı işletmeler arasında ayrımcılığa neden olan koşullar için geçerlidir. Alkollü içecekler de dahil olmak üzere pek çok sektörde yabancı üreticilerin piyasaya erişimi tarife dışı engeller ve ayrımcı muamele nedeniyle engellenmektedir. İthalat

lisansları uygulamasının sürdürülmesi Gümrük Birliği ile uyumlu değildir ve gecikmeksizin kaldırılmalıdır. Türkiye mevcut uzlaşmazlıkları ikili görüşmeler yoluyla ya da meseleyi yetkili yasal kurumlara başvurma konusunda uzlaşmaya vararak çözmelidir. Türkiye devlet yardımlarına ilişkin Gümrük Birliği yükümlülüklerini yerine getirmede kayda değer adımlar atmamıştır. Son olarak, Türkiye ortak dış tarifeye uyumunu tamamlamamıştır. Birlik pek çok vesileyle, ulaştırma araçlarına getirilen kısıtlamalar da dahil olmak üzere malların serbest dolaşımına ilişkin sınırlamaların kaldırılmasını talep etmektedir.

Gelişmiş bir makroekonomik istikrarla birlikte bu alandaki faaliyetler, Gümrük Birliği'nin potansiyelinden daha fazla yararlanılmasını sağlayacak ve doğrudan yabancı yatırımları artırarak, yatırım ortamının iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır. Gümrük Birliği'nin kamu alımlarına ve hizmetlere genişletilmesi konusundaki müzakereler ivmesini kaybetmiş görünmektedir. 2003 yılından bu yana müzakere yapılmamıştır. Bu meselenin iki taraf için önemini dikkate alarak, AB, müzakerelerin en kısa sürede yeniden başlayacağını ummaktadır. Avrupalı teklif sahiplerine ayrımcılık gözetmeyen muameleyi garanti edecek şekilde Türkiye'nin kamu ihalesi kanunu AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmelidir. Bazı gerekli yasal değişiklikler uygulama kapsamının genişletilmesini, oldukça fazla sayıdaki muafiyetlerin kaldırılmasını, AB ürünlerine ve tedarikçilerine karşı uygulanan ayrımcılığın kaldırılmasını, rekabetteki kısıtlamaların kaldırılması ve tam şeffaflığı içermektedir. Hizmetler alanında çözümlenmemiş temel sorunlar; anlaşmanın kapsamı, dahil edilecek hizmet sağlayıcılarının tipi ve liberalizasyon takvimidir.

Ticarete ilişkin olarak, müzakereciler, tarım ürünlerindeki ticaret konusunda, ikili tercihli tarım ticaretinde AB'nin 2004'teki genişlemesini dikkate almak suretiyle yapılacak değişikliklere ilişkin (1/98 sayılı OKK altında) bir dizi görüşmeyi takiben, Nisan 2005'te uzlaşmaya varmıştır. Bu değişiklikler yeni bir OKK ile 2006 yılında uygulanacaktır.

Türkiye, Topluluk görüşüne göre uluslararası yükümlülükleri ile uyumlu olmayan ve Avrupalı ithalatçıları 1/98 sayılı OKK kapsamında yer alan önemli ticari imtiyazlardan mahrum bırakan canlı hayvan ve et ürünlerinin ithalatına getirdiği kısıtlamayı uygulamayı sürdürmektedir. Nisan 2005'te Türkiye sığır etine getirilen kısıtlamalar kaldırılıncaya dek bir dizi geçici alternatif imtiyaza ilişkin görüşmelerin yeniden başlatılması konusunda anlaşmaya varmıştır.

Avrupa Topluluğu'nun (AB-25) Türkiye'nin dış ticaretindeki payı 2004 yılında da artmaya devam etmiştir. AB-25 ile toplam mal ticareti 2004 yılında 2003 yılına göre %22 artmıştır. AB-25'in Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı %50 olmuştur. 2004 yılında AB-25'e yapılan ihracat bir önceki yıla kıyasla %21 oranında artarak toplam ihracatın %55'ine ulaşmıştır (27,6 milyar €). Türkiye'nin AB'ye ihraç ettiği ürünlerin başında konfeksiyon ürünleri, tekstil, araçlar ve otomobil parçaları gelmektedir. Türkiye'nin tarım ürünleri alanında ihraç ettiği temel ürünler ise meyve ve fındıktır. Bu iki üründe de Türkiye'nin ticaret fazlası vardır. 2004 yılında AB-25'ten yapılan ithalat bir önceki yıla kıyasla %23 oranında artmış ve Türkiye'nin toplam ithalatının %47'sine ulaşmıştır (36,5 milyar €). En fazla ihraç edilen sanayi ürünleri makineler, kimyasal ürünler, demir ve çeliktir.

Halihazırda sırasıyla Türk menşeli çelik halat ve kablolar ile karbon kaynaklı çelik tüp ve boruların ithalatına ilişkin iki anti-damping uygulaması bulunmaktadır. 2004 yılından bu yana Türkiye'ye karşı hiçbir yeni anti-damping ya da anti-sübvansiyon önlemleri yürürlüğe koyulmamış ya da yeni soruşturmalar başlatılmamıştır. Koruma önlemlerine ilişkin olarak (erga omnes), çiftlik somonunun ithalatıyla ilgili (Mart 2004'te başlatılan) soruşturma Nisan 2005'te sona ermiştir. Temmuz 2005'te donmuş çileklere ilişkin bir koruma soruşturması başlatılmıştır.

Topluluk Yardımı

2005 yılı katılım öncesi mali yardım programı, aday ülkeye yönelik bir programa; birden çok ülkeye yönelik programlara -TAIEX, SIGMA gibi- ilişkin harcamalar ile iletişim ve yönetimi de kapsayacak şekilde toplam 300 milyon Euro'yu bulmaktadır. 2005 Programı öncelikleri adalet, özgürlük ve güvenlik sektörlerindeki konuları kapsayan politik kriterler, yoksul bölgelerde hedeflenen ekonomik ve sosyal uyum, öncelikli NUTS II bölgelerinde Bölgesel Gelişim Ajanslarının kurulmasına destek ve proje hazırlama, çeşitli sektörlerde proje hazırlayarak müktesebatin uygulanması kapsamaktadır.

Türkiye birçok Topluluk Programına katılmaktadır. Artırılan yardım bütçesi doğrultusunda, Türkiye bu fonları daha etkili kullanmak ve yönetmek için kapasitesini geliştirmelidir. 2007'de yürürlüğe girmesi planlanan Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın uygulanabilmesi için gerekli yapıları kurması gerekmektedir. Ayrıca, adem-i merkeziyetçilik alanında ilerleme kaydedilmelidir. İyi yönetişime dikkat edilmeli ve yeterli Kamusal İç Finans Kontrol sistemi oluşturulmalıdır. İlerleyen yıllarda ortaya çıkabilecek hazmetme kapasitesine yönelik sınırlamalardan kaçınmak için stratejik planlamaya önem verilmelidir.

Ortak İzleme Komitesi, Ocak 2005'teki toplantısında bağımsız bir raporu temel alarak Türkiye'ye yapılan Topluluk yardımlarının işleyişini değerlendirmiş ve ortalama bir not vermiştir. Programların işleyişinde meydana gelen aksaklıklara ve ihalede yaşanan yığılmalara dikkat çekmiştir.

Avrupa Yatırım Bankası'nın Türkiye'deki yatırımı 3.6 milyar Euro'yu bulmaktadır. 2004'ten itibaren, Mayıs'taki genişlemeyi takiben, Avrupa Yatırım Bankası bütçesini gözden geçirmiş ve Türkiye'nin başka bir coğrafi bölgede yer alması kararlaştırılmıştır. Türkiye, bundan sonra Euromed II kapsamında değil Güney-doğu komşuları kapsamında yer alacaktır.

Eşleştirme

Aday ülkelerin en önemli önceliklerinden biri mevzuatı uygulayacak idari ve adli kapasiteyi oluşturmaktır. AB Komisyonu, bu amaca yönelik olarak, 1998 yılından bu yana, önemli ölçüde mali kaynak ve insan kaynağı ayırmaktadır.

Eşleştirme (twinning) sürecinde, uzman değişimi ile üye ülkelerdeki uzmanlığın aday ülkelere aktarılması hedeflenmektedir. 2002-2003 yılları arasında Türkiye'ye ilişkin, 30 proje gerçekleşmiştir. Eşleştirme, 2004 programında da, 22 projenin sonuçlarına katkıda bulunacaktır. Eşleştirme sistemi çerçevesinde öncelikle adalet ve içişlerine önem verilmiştir. Buna ek olarak, iç pazar, tarım, çevre, ulaştırma, mali sektör ve gümrükler gibi alanlarda da projeler öngörülmektedir.

Müzakereler ve tarama süreci

Komisyon, 2004 Aralık Avrupa Konseyi kararları doğrultusunda katılım müzakerelerinde izlenecek yöntem ve temel prensipleri belirleyen taslak çerçeveyi Haziran 2005'te sunmuştur. Bu çerçeve Bakanlar Konseyi tarafından 3 Ekim 2005'te kabul edilmiştir. AB-Türkiye Hükümetlerarası Konferansı ilk defa 3 Ekim'de toplanmıştır. Buna paralel olarak, Komisyon katılım müzakerelerinin ilk safhasını oluşturacak müktesebatın ayrıntılı incelenmesini (tarama)yı başlatmıştır. Bu süreç, aday ülkelerin müktesebatı tanımalarını ve Komisyon ile Üye Ülkelerin müzakere başlıklarının açılıp açılmayacağına karar vermeden önce aday ülkenin hazırlık durumunu değerlendirmelerini sağlamaktadır.

B. Üyelik Kriterleri

1. Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler

Kopenhag Avrupa Konseyi tarafından Haziran 1993'te ortaya konulan ve aday ülkelerin üyelik için yerine getirmeleri gereken siyasi kriterler bu ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarına ve azınlıklara saygı duyulmasını ve korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarının sağlanmış olması şartını koşmaktadır.¹ Komisyon ayrıca bu bölümde Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkileri ve sınır anlaşmazlıklarının çözümü yönündeki taahhütlerinin gereklerini, Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümü için harcanan çabalara desteğini ve Kıbrıs'la ikili ilişkilerin normalleşmesinde kaydedilen ilerlemeyi de içeren bölgesel meseleleri izlemektedir.

Komisyon 2004 ilerleme raporunda şunları kaydetmiştir:

"Sonuç olarak, Türkiye, bir çok alanda, yeni reform paketleri, anayasal değişiklikler ve yeni Ceza Kanununun kabul edilmesi suretiyle, özellikle 2003 yılı İlerleme Raporunda ve Katılım Ortaklığı Belgesinde öncelik olarak belirtilen alanlarda mevzuat açısından önemli ilerleme kaydetmiştir. Siyasi reformların uygulanmasında önemli ilerleme kaydedilmesine karşın bu reformların daha fazla konsolide edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu husus, kadın hakları, sendikal haklar, azınlık hakları ve gayrimüslim toplulukların karşılaştığı sorunlar dahil olmak üzere, temel özgürlüklere saygı gösterilmesi ve insan haklarının korunması ile ilgili hükümlerin güçlendirilmesi ve tam olarak uygulanmasını kapsamaktadır. Ordu üzerindeki sivil denetimin güçlendirilmesi ve yasal ve yargısal uygulamaların reformların ruhuna uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele sürdürülmelidir. İşkenceye karşı sıfır tolerans politikası, Türk devletinin her kademesinde kararlılıkla güçlendirilmelidir. Güneydoğudaki durumun normalleştirilmesi süreci, yerlerinden edilmiş kişilerin köylerine dönüşü, sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik bir strateji oluşturulması ve Kürtlerin hak ve özgürlüklerini tam olarak kullanabilmeleri için gerekli koşulların oluşturulması ile sürdürülmelidir.

¹ Bu süre içerisinde, Mayıs 1999'da Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, Kopenhag'da tanımlanan siyasi kriterlerin büyük bir kısmı Avrupa Birliği Antlaşması'nda anayasal hükümleri içerisine dahil edilmiştir. AB Antlaşmasının 6(1) maddesinde şöyle denmektedir: 'Avrupa Birliği özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır. Benzer şekilde, aynı Antlaşmanın 49. Maddesinde şöyle denmektedir: 'Antlaşmanın 6(1) maddesinde belirtilen ilkelere saygılı herhangi bir Avrupa ülkesi, üyeliğe başvurabilir'. Bu ilkeler, Aralık 2000'de Nice Avrupa Konseyi'nde ilan edilmiş olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda vurgulanmıştır.

Son yıllarda, Türk siyaset ve hukuk sisteminde yapılan değişiklikler, daha uzun bir sürecin parçası olup, reformların ruhunun, ülke çapında ve her kademedede, idari ve adli organların tutumlarına tam olarak yansımaları zaman alacaktır. Mevcut sorunların ve bürokratik engellerin aşılması için kararlılığın sürdürülmesi gerekmektedir. Siyasi reformların yakından izlenmesine devam edilecektir.

Güçlendirilmiş siyasi diyalog konusunda, Yunanistan ile ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. Bir dizi ikili anlaşma imzalanmış ve bazı güven artırıcı tedbirler alınmıştır. İstişare mahiyetteki görüşme süreci devam etmiştir. Kıbrıs konusunda, geçen yıl Türkiye, BM Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmasına yönelik çabalarını desteklemiştir ve desteklemeye devam etmektedir. Haziran 2004 tarihli Zirvede, Türkiye, yeni üye devletlerin katılımı çerçevesinde Ankara Anlaşmasının uyarlanması amacıyla Komisyonla (Topluluk ve 25 üye adına) müzakere yapmaya davet edilmiştir. Komisyon, söz konusu anlaşmada gerekli uyarlamaların yapılmasına yönelik olarak Temmuz 2004'de Türk makamlarına iletilen taslak protokole olumlu bir yanıt almayı beklemektedir."

Aşağıdaki bölüm, Kopenhag siyasi kriterleri perspektifinde, Türkiye'nin idari ve yargı sisteminin genel işleyişini de içeren, Türkiye'deki gelişmelerin bir değerlendirmesini içermektedir. Bu gelişmeler pek çok bakımdan Türkiye'nin özellikle ayrımcılıkla mücadele, fırsat eşitliği, adli konular ve temel haklar alanlarının yanı sıra adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarındaki müktesebatı uygulama kabiliyetinden doğan gelişmeler ile yakından ilişkilidir. Müktesebatın bu alanlarda uygulanması yönündeki ilerlemelere dair ayrıntılı bilgi Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesinden bahseden bölümde bulunan Başlık 19 (Sosyal politika ve istihdam), Başlık 23 (Adli Konular ve Temel Haklar) ve Başlık 24 (Adalet, Özgürlük ve Güvenlik) içinde yer almaktadır.

1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

Yasama

Kasım 2002'deki son ulusal seçimlerden bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) TBMM'de büyük bir çoğunluğa sahiptir. Ekim 2005 itibarıyla AKP'nin Parlamento'daki sandalye sayısı 355'tir. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 155 milletvekili ile temsil edilmektedir.

Raporlama süresince AKP'nin yanı sıra CHP'den bazı milletvekilleri parti değiştirmiş ve bazı durumlarda yeni partiler kurmuşlardır. Bunun sonucunda Parlamento'da temsil edilen siyasi partilerin sayısı 6'ya yükselmiştir. Böylece, Kasım 2002 seçimlerinde %10 barajını geçmemiş olan bazı partiler Parlamento'da sandalye kazanmışlardır: Doğru Yol Partisi (DYP) 4, Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) 4, Anavatan Partisi (ANAP) 21 ve Halkın Yükselişi Partisi (HYP) 1 sandalye. Ayrıca 9 bağımsız milletvekili ve 4 boş sandalye bulunmaktadır.

Siyasi partilerin Parlamento'da temsil edilebilmeleri için % 10 barajını aşmalarını gerekli kılan seçim sisteminde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Önceki iki yıldaki yoğun reformların ardından Parlamento olağan yasama çalışmalarını sürdürmüştür. Ekim 2004'ten bu yana Parlamento'ya 184 yasa taslağı sunulmuştur. Ekim 2004 ve Haziran 2005 tarihleri arasında Parlamento 166 yeni yasa çıkartmıştır.

Önceki İlerleme Raporu'ndan bu yana Parlamento, siyasi reform sürecini devam ettiren çeşitli yasalar çıkartmıştır. Bunlardan en önemlileri:

Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ve Bölge Adliye Mahkemeleri Kuruluş Görevleri ve Yetkileri Hakkında Kanun ile Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Ekim 2004), Dernekler Kanunu (23 Kasım 2004), Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (29 Aralık 2004), Yeni Ceza Kanununun bazı maddelerini değiştiren Kanun (31 Mart 2005), Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun ve Kabahatler Kanunu (31 Mart 2005), Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Türk Ceza Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (18 Mayıs 2005), Ceza İnfaz Kanunda Değişiklik Yapan Kanun, Adli Sicil Kanununda Değişiklik Yapan Kanun, Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (1 Haziran 2005)

Ekim 2004'te başlayan üçüncü yasama döneminden bu yana, yasaları tekrar görüşülmek üzere Parlamento'ya gönderme hakkını 13 defa kullanan Cumhurbaşkanı, vetosundan sonra ikinci turda Parlamento tarafından kabul edilen kanunların bazı hükümlerinin iptali için 8 defa Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.

AB Uyum Komisyonu çalışmalarını sürdürmüş; AB'ye ilişkin bazı yasa tasarılarına ilişkin görüş bildirmiştir. Ancak, Ceza Kanununda yapılan değişiklikler dahil olmak üzere, AB'ye ilişkin bazı önemli mevzuatın Komisyon'un görüşüne sunulmadığına dair bazı şikayetler olmuştur.

Kadınlar ve Çocuklara Yönelik Şiddete ilişkin yeni bir Komisyon oluşturulmuştur. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, insan hakları ihlallerine yönelik soruşturmalar yürütmeye devam etmiştir. Ancak, kısıtlı kaynaklara sahip olması ve mevzuatın incelenmesinde halihazırda herhangi bir rol oynamaması nedeniyle Komisyon'un etkisi sınırlıdır.

Yürütme

Kasım 2002'den bu yana yürütme görevi AKP hükümetindedir. AKP, defalarca reform sürecine bağlılığını yinelemiştir. Ana muhalefet partisi, CHP, genel olarak sürece destek vermiştir. AB ile ilişkiler genellikle, siyasi gündemin ilk sıralarında yer almıştır.

Hükümet, reformların uygulanmasının denetlenmesinden sorumlu Reform İzleme Grubu'nun desteğiyle reform sürecini düzenli olarak gözden geçirmiştir. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, AT normları ve standartlarına uyum sağlanması ve uygulanmasının yanı sıra bu hedefleri destekleyen mali işbirliğinin programlanmasında önemli bir koordinasyon rolü oynamaya devam etmektedir.

Haziran 2005'te, Kadından Sorumlu Devlet Bakanı, Bayındırlık ve İskan Bakanı ile Tarım Bakanı'nın değiştirilmesiyle küçük bir kabine değişikliği olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanı görevinden ve partisinden ayrılarak ANAP partisinin başına geçmiştir. Başbakanlık sözcüsü makamı oluşturulmuştur.

Kamu yönetiminde yapılan bazı üst düzey atamalar Cumhurbaşkanı'nın onayını almamıştır. Mevcut hükümetin göreve geldiği tarihten itibaren yapılan 2340 atamadan 360'ı Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmamıştır. Hükümet, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmemiş atamalar dahil, gittikçe artan bir şekilde idari görevlere geçici atamalar yapmaktadır.

Kamu Yönetimi

Kamu yönetimine ilişkin olarak taşra düzeyinde ve yerel düzeyde reformlar kapsamında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, başta merkezi idari yapılanma olmak üzere, kapsamlı bir reform süreci yürütülmesinde bazı zorluklarla karşılaşmış; bu da parçalı bir yaklaşıma yol açmıştır.

2004 yılında kabul edilen Kamu Yönetimi Temel Kanunu Temmuz 2004'te devletin bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. Bu Kanunun reform sürecinin en önemli parçasını oluşturması amaçlanmıştır. Söz konusu Kanun özellikle, idari yapıların rasyonelleştirilmesi ile vatandaşların taleplerine cevap verme kapasitesinin ve şeffaflığın artırılması amacıyla yerel ve merkezi idare arasında yeni bir görev ve yetki paylaşımı öngörmüştür. Parlamento halen mevzuatı gözden geçirmeye devam etmektedir.

Bununla birlikte, yerel yönetime ilişkin bazı yasalar çıkartılmıştır. 2004 yılında kabul edildikten sonra , Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen Belediyeler Kanunu, daha sonradan küçük değişikliklerle Temmuz 2005 yılında çıkartılmıştır. 2004 yılında kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen İl Özel İdaresi Kanunu, daha sonradan bazı küçük değişikliklerle Mart 2005'te çıkartılmıştır. Ancak Cumhurbaşkanı, devletin bölünmez bütünlüğüne ilişkin anayasal hükümlere aykırılık olasılığını öne sürerek Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.

Yerel Yönetimlerin Örgütlenmesi Kanunu Haziran 2005'te kabul edilmiştir. Böylece Haziran 2004'te kabul edilen Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ile birlikte, dört temel yerel yönetim reform yasası halihazırda yürürlükte dir.

Belediyeler Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu hızlı şehirleşme ve kırsal alanlardan kitlesel göçün yol açtığı sorunlarla baş edilmesi amacıyla yerel yönetimlerin kapasitesinin artırılmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda söz konusu kanunlar etkili, sonuç odaklı ve şeffaf bir yerel yönetim oluşturulması amacıyla modern kamu yönetimi kavramları ortaya koymaktadır.

Reformlar, özellikle, stratejik planlama gereklilikleri, acil durum planlaması, borç ve borçlanma sınırları, performansa dayalı bütçelendirme, yıllık faaliyet raporları ve denetim komisyonlarının oluşturulmasını getirmiştir. Ayrıca yerel sakinlerin hizmet sunumuna gönüllü katılımına imkan tanınmıştır. Bunların dışında, katılım ve danışmanın geliştirilmesi amacıyla üyeleri sivil toplumdan seçilen Şehir Meclisleri oluşturulmuştur.

Yerel Yönetimlerin Örgütlenmesi Kanunu, ortak sorunlar paylaşan köylerin, belediyelerin ve il özel idarelerinin ortak projeler üstlenmeleri amacıyla örgütlenmelerine imkan tanımaktadır.

Tüm bu yasaların eş zamanlı olarak tekrardan yazılması hükümet için önemli güçlükleri beraberinde getirmektedir. Arzu edilen hedeflere ulaşılması için, söz konusu yasaların uygulanmasının etkili bir şekilde planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Özellikle, gerekli ikincil mevzuatın kabul edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ele alınması gereken konular arasında bilgiye erişimin artırılması yoluyla ilgili taraflara tamamen danışılmasının sağlanması; mali ve parasal sonuçlar; insan kaynakları gereksinimleri; mali kontrol ve denetim sistemleri yer almaktadır.

Ombudsman'ın (Kamu Denetçisi) oluşturulmasında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu ofis, kamu yönetiminin etkinliğinin artırılması ve yolsuzluğun ortaya çıkartılmasında kilit kurum olacaktır.

Başbakan, 25 Mayıs'ta Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan'ı Başmüzakereci olarak atamıştır. Doğrudan Başbakan'a bağlı olan Başmüzakereci, aynı zamanda Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nden sorumludur. Başbakan, kurumun yapısına yönelik ilave değişiklikler yapılacağını ve insan kaynaklarının artırılacağını açıklamıştır. Eylül ayında, Başbakan ve Başmüzakereci katılım müzakereleri sürecinde sivil toplumla diyalogun artırılma yollarının tartışılması amacıyla 85 sivil toplum örgütü ile bir araya gelmiştir.

Sivil ve Asker İlişkileri

Son bir yılda ordunun sivil kontrolünün üye ülke uygulamalarıyla uyumunun sağlanması amacıyla daha fazla değişiklik gerçekleştirilmiştir.

Yükümlülükler açısından, Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) işleyişi ve kompozisyonu, önceki yıllarda kabul edilen reformların uygulanması başlamıştır.

Ekim 2004'te MGK ilk kez yeni sivil Genel Sekreterin başkanlığında toplanmıştır. Bu kurum halihazırda 7 sivil ve 5 askeri üyeden oluşmaktadır. Genel Sekreterin oy hakkı bulunmamaktadır. MGK Genel Sekreterliği personelinin sayısı 408'den 305'e inmiştir.

Reformlarda öngörüldüğü üzere MGK iki ayda bir toplanır. Toplantıların zabıtları kamuya açıklanmaz. Bununla birlikte uygulamada her toplantıdan sonra genellikle kısa bir basın açıklaması yapılmaktadır. Geçtiğimiz yıl boyunca tartışılan konular Irak, terörizm, Kıbrıs, enerji ve AB-Türkiye ilişkileri gibi uluslararası ve güvenlik üzerine olmuştur.

30 Aralık 2004 tarihli basın açıklamasında, MGK "katılım müzakerelerinin başlaması için Türkiye'ye bir tarih verilmesi kararının memnuniyetle karşılandığı" belirtilirken "Aralık 2004 zirvesi sonuçlarına ilişkin bazı olumsuz öğelerin ortadan kaldırılmasının ve Türkiye'ye karşı ayrımcılık ve şartlar öne sürmeksizin, üyeliğe yönelik sürdürülebilir bir temelde müzakere sürecinin yürütülmesinin" önemi belirtilmiştir.

Şeffaflığın artırılması amacıyla 30 Kasım 2004 tarihinde MGK merkezinde ilk defa bir basın toplantısı düzenlenmiş, toplantıya 200 kadar Türk ve yabancı gazeteci katılmıştır. MGK'nın görev ve organizasyon yapısına ilişkin bir tanıtımı, Ulusal Güvenlik Belgesi, Yunanistan, Kıbrıs, Irak terörizmiyle mücadele ve iç güvenlik başta olmak üzere çeşitli konuların yer aldığı bir soru-cevap bölümü takip etmiştir. Bundan sonra basın toplantıları Genel Sekreterin kararıyla gerçekleşmiştir.

Savunma harcamalarının 6.985 Euro'dan 8.198 milyar Euro'ya çıkmasıyla, bütçedeki payı 2004 yılında %6,7'den 2005 yılında %7,2'ye yükselmiştir. Bununla birlikte, üst üste iki yıl eğitim harcamaları devlet bütçesindeki %9,7'lik payı ile savunma harcamalarının payından daha fazla olmuştur.

Savunma harcamalarının Meclis görüşmelerine ilişkin olarak, 2003 yılında kabul edilen ve 2005 Ocak ayında yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun (KMYK) askeri ve savunma harcamalarının bütçedeki şeffaflığını iyileştirme potansiyeli bulunmaktadır. Genel savunma harcamalarına ilave bütçe fonları eklenmiştir ve 31 Aralık 2007 tarihine kadar dağıtılacaktır. Uygun ikincil mevzuatın kabul edilmesi ve uygulanması, askeri harcamalar üzerinde geriye dönük tam denetim sağlamalıdır.

Başta anayasa değişiklikleri olmak üzere, Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen mevzuat düzenlemeleri savunma harcamalarının ileriye dönük denetimini geliştirmiştir. Sayıştay, savunma harcamalarını Meclis adına denetlemekle yetkilendirilmiştir. Anayasa'nın 160. maddesinin değiştirilmesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin sahip olduğu devlet mülklerinin denetimden muafiyeti kaldırılmıştır. Ancak bunun için uygun mevzuat düzenlemeleri henüz kabul edilmediğinden Sayıştay bu görevi Anayasa'nın 160. maddesinde öngörüldüğü şekilde yerine getirememektedir.

Yasal ve kurumsal çerçevedeki reformlara ek olarak, sivil makamların denetleme görevlerini pratikte tam olarak uygulamaları da önem taşımaktadır. Parlamento'nun seçilmiş üyeleri arasında farkındalık düzeyini artırmak ve siviller arasında ilgili uzmanlığı oluşturmaya devam etmek için daha fazla çaba gerekmektedir. Savunma harcamaları üzerindeki Parlamento gözetiminin güçlendirilmesi konusu, medya ve sivil toplum için gittikçe daha önemli bir konu haline gelmiştir.

Güvenlik ve savunma politikasının oluşturulması ile ilgili olarak, yeni bir Ulusal Güvenlik Politikası Belgesi (UGPB) hazırlanması için çalışmalar başlamıştır. Belgenin amacı, ulusal güvenliğe yönelik tehditleri teşhis etmek, tehditler ile ilgili öncelikleri belirlemek ve stratejiler tanımlamaktır. UGPB, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından, Cumhurbaşkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın katkıları ile hazırlanmaktadır. UGPB, Bakanlar Kurulu'nun onayına tabidir.

2005 yılının Ocak ayında, Başbakan, MGK Genel Sekreterliği'ne, hükümetin Türk ulusal güvenliği konusunda Parlamento önünde sahip olduğu sorumluluğu vurgulayan bir mektup göndermiştir. Başbakan, UGPB'nin temel noktalar ile sınırlı kalmasını istemiştir. Genelkurmay üyeleri, milli güvenlik anlayışları ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu arada, milli güvenlik ve savunma stratejisinin tanımı, medyaya da yansdığı gibi, gittikçe daha açık bir tartışma konusu haline gelmektedir.

Türk silahlı kuvvetlerinin rol ve görevlerini tanımlayan ve silahlı kuvvetlere geniş bir hareket alanı tanıyan maddeler içeren Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu değişmemiştir.

Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nun 2(a) maddesi, yoruma bağlı olarak neredeyse her politika alanını kapsayabilecek geniş bir milli güvenlik tanımı içermektedir: *"Milli Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil*

bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması anlamına gelmektedir.”

Genelkurmay Askeri Mahkemesi, yolsuzluk iddiaları ile ilgili olarak, birtakım eski üst düzey generallere karşı kovuşturma başlatmıştır. Genelkurmay Askeri Başsavcılığı'nın soruşturmasının ardından, dava, 8 Kasım 2004 tarihinde Yüksek Askeri Mahkeme'ye sevk edilmiştir.

Raporlama dönemi boyunca, Askeri Ceza Kanunu'nun sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına izin veren hükümleri ile ilgili bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ancak, 2004 yılı ile 2005 yılının ilk beş ayı arasında, askeri mahkemelerde yargılanan sivillerin sayısında bir azalma olduğu görülmektedir.

Jandarma, askeri görevleri ile ilgili olarak Genelkurmay'a bağlıdır, ancak yasaları uygulama ile ilgili görevleri bakımından İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. İçişleri Bakanlığı, vali ve kaymakamların Jandarma üzerindeki denetimleri, iç güvenlik politikası üzerinde tam bir sivil gözetim sağlamak amacıyla güçlendirilmelidir.

Silahlı kuvvetler siyaset üzerinde önemli etki yaratmaya devam etmektedir. MGK'nın asker üyeleri ve silahlı kuvvetlerin diğer kıdemli üyeleri, kamuya yönelik demeçler ve basın açıklamaları yolu ile, iç ve dış politika konularında düzenli olarak görüşlerini açıklamaya devam etmişlerdir. Bu görüşler özellikle Irak, Kıbrıs, terörizm, laiklik ilkesi ve AB-Türkiye ilişkileri gibi konularda dile getirilmiştir. 2004 yılının Kasım ayında, Genelkurmay Başkan Yardımcısı, bir önceki yılın İlerleme Raporu ile ilgili kapsamlı yorumlarda bulunmuştur. 2005 yılının Mart ayında, Genelkurmay, Nevruz (baharın başlangıcı) kutlamaları sırasında meydana gelen olaylara karşı tepki gösteren resmi bir açıklamada bulunmuştur. 2005 yılının Nisan ayında, Genelkurmay Başkanı, Harp Akademileri Kumandanlığı'nda, iç ve dış politika hakkında kapsamlı bir genel değerlendirmeden oluşan bir konuşma yapmıştır.

Öğretmenler Sendikası Eğitim Sen'e karşı gündeme gelen dava (bkz. insan hakları ve azınlıkların korunması başlığının toplanma özgürlüğü hakkındaki bölümü), 2003 yılında Genelkurmayın baskısı altında açılmıştır. Genelkurmay, yetkili makamlardan, Anayasa'nın anadil eğitimi ile ilgili 42. maddesini uygulamak amacıyla gerekli önlemleri almalarını talep etmiştir.

2002 yılından beri, Türkiye, sivil-asker ilişkisine ilişkin reformlar konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye'nin önceki yıllarda gerçekleştirdiği reformları sağlamlaştırması ve bu alanda yeni reformlar yapma konusundaki taahhüdüne bağlı kalması büyük önem taşımaktadır. Türkiye, güvenlik işlerinin yürütülmesinde daha ileri bir sorumluluk ve şeffaflık düzeyine erişmek amacıyla, Üye Devletler'deki en iyi uygulamalar doğrultusunda çalışmalarını sürdürmelidir. Özellikle, askeri makamların açıklamaları, sadece askeri konular, savunma ve güvenlik ile ilgili olmalı ve sadece hükümetin otoritesi altında yapılmalıdır.

Avrupa Güvenlik Çalışmaları Merkezi ve İstanbul Politikalar Merkezi tarafından ortaklaşa desteklenen Askeri ve İdari Görev Gücü gibi girişimler veya TESEV ve Cenevre-Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Kontrolü Merkezi (DCAF) tarafından teşvik edilen Güvenlik Sektörünün Demokratik Gözetimi ile ilgili

proje, önemli katkılar sağlayabilecektir. Sivil-asker ilişkileri ile ilgili reformların, hem içeride hem dışarıda, kamu tarafından daha iyi anlaşılmasını teşvik etmek de önem taşımaktadır.

Yargı Sistemi

Yargı sistemi yapısal reformların kabul edilmesiyle daha çok güçlendirilmiştir. Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ve İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasına dair Kanunu'nun 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmesi ile önemli bir ilerleme kaydedilmiştir.

Aralık 2004'te kabul edilen Ceza Kanunu'nun (yukarıda belirtilen diğer kanunlar ile birlikte) yürürlüğe girmesi, organize suçlar ve ifade özgürlüğüne ilişkin bazı maddelere yönelik endişeler nedeniyle 1 Haziran 2005 tarihine ertelenmişti. Genel olarak, Kanun, birçok Avrupa ülkesindeki ceza kanunlarına uygun bir şekilde modern Avrupa standartlarını kabul etmektedir. Ancak, Meclis tarafından yapılan bazı değişikliklere rağmen, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik olarak kullanılabilir maddelere ilişkin kaygılar sürmektedir. (bkz. 1.3. *İnsan Hakları ve azınlıkların korunması, ifade özgürlüğü bölümü*)

Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun kabul edilmesi büyük bir adım olmuştur. Bu Kanun ile, Türk yargı sisteminde önceden mevcut olmayan, şahitlerin duruşmalar esnasında çapraz sorguya tabi tutulması esası kabul edilmiştir. Kanun, itiraf pazarlığı kavramını kabul etmiştir. Önemsiz kovuşturmaların sayısını azaltmak için, Kanun ile savcıların takdir yetkisi artırılarak, delillerin güçlülüğünü iddianame hazırlamadan önce değerlendirmelerine olanak verilmiştir. Ayrıca, hakimlere eksik iddianmeleri geri gönderme yetkisi tanınmıştır. Yeni Kanun uyarınca, ceza kovuşturmaları cumhuriyet savcılarının idaresinde adli kolluk gücü tarafından yürütülecektir. Cumhuriyet Başsavcısı, emrinde bulunan adli kolluk gücüne ilişkin yıllık değerlendirme raporları hazırlamakla sorumlu olacaktır. Kanun, bazı duruşmaların ses ve görüntü kaydına alınması şartını getirmektedir. Hakim ve savcılar, Türkiye genelinde, yeni Kanun'a ilişkin eğitim almışlardır. Ancak, önemsiz davaların düşürülmesi ve adli kolluk gücünün işleyişine ilişkin yetkilerin uygulanması değerlendirilmelidir.

Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Türkçe konuşamayan sanık ve tanıklara ücretsiz olarak çevirmen temin edilmesini sağlamaktadır. Buna karşın, halihazırda, Türkçe ile Türkiye'de kullanılan diğer diller arasında yasal çeviri yapabilecek çevirmenler eğitilmediğinden, doğruluğun sağlanmasında zorluklar yaşanabileceğine yönelik kaygılar dile getirilmektedir. Bu soruna ilişkin önlemler alınmalıdır.

Yeni Kanun'da yer alan, müdafaa hakkı ve tutukluluk haklarına ilişkin bazı maddelere yönelik endişeler mevcuttur. Bu kapsamda, özellikle, teröre ilişkin suçlardan dolayı kovuşturulmakta olan avukatların, buna benzer suçlardan dolayı kovuşturma ile karşı karşıya olan kişileri temsil edememelerine ilişkin madde dikkat çekicidir. Böyle bir maddenin, uygulamada, çoğu zaman yargısal tacize maruz kalan insan hakları avukatlarının müvekkillerini savunma kabiliyetlerine etkisi olacaktır. (bkz. 1.3. *İnsan Hakları ve azınlıkların korunması, dernek kurma özgürlüğü*)

Gözden geçirilmiş Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, **Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği ve Adli Kolluk Yönetmeliği** olarak adlandırılan uygulama mevzuatı da **1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.**

Yine 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kanunu, cezaların infazını düzenleyen birçok önceki yönetmeliğin yerine geçerek konuya açıklık getirmektedir. Kanun, genel olarak, AB uygulamaları ile uyumlu olup, mahkum hakları ve yükümlülükleri, cezaevlerinde düzen ve disiplin ve suçluların ıslah edilmesi ve topluma kazandırılması gibi hususları içermektedir. Kanun, kamu hizmeti ve koşullu salıverilme kavramlarını kabul etmektedir. Ancak, cezaevi çalışanlarına bu Kanun'a ilişkin daha fazla eğitim verilmesine ihtiyaç vardır.

Öte yandan, bu Kanun uyarınca, ceza infaz memurları, Cumhuriyet Savcısının isteği, İcra Hakiminin izniyle, mahkumlar ve avukatları arasındaki toplantılarda hazır bulunabilecektir. Bu memur, söz konusu toplantıların terörist veya suç örgütleri arasında iletişim kurmak için yapıldığı şüphesi taşınan hallerde, müdafaaya ilişkin belgeleri de inceleyebilecektir. Bu madde, Türk Anayasası'nın kanun önünde eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesine aykırılık taşıdığı ve Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslararası sözleşmeler ışığında soru işaretleri yarattığı iddiasıyla eleştirilmiştir. Çocuklara ilişkin maddelerin uluslararası standartlarla tam olarak uyumlu olmaması ve çocukların yetişkin cezaevlerine koyulabilmelerine yönelik kaygılar da dile getirilmiştir. Söz konusu maddelere ilişkin uygulamanın değerlendirilmesi gerekmektedir.

İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasına dair Kanun da 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun, Yargıtay'ın iş yükünü azaltacak ve alt derece mahkemelerine esasa ilişkin olarak rehberlik yapma görevini tam olarak yerine getirmesini sağlayacaktır. Söz konusu mahkemeler, Kanun'un yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde kurulacaktır.

Haziran 2005'te gerçekleştirilen yasal değişiklikler ile birlikte, hafif suç işlemekle itham edilen çocuklar üç hakimli değil, tek hakimli mahkeme önünde yargılanacaktır. Bu gelişme, çocuk mahkemelerindeki mevcut birikmiş davaları azaltacağından memnuniyetle karşılanmıştır. Raporlama sürecinde, 27 yeni aile mahkemesi kurulmuştur.

Yargının bağımsızlığı ilkesi Türk Anayasası'nda yer almaktadır. Ancak bu bağımsızlık, diğer bazı Anayasa hükümleri tarafından engellenmektedir. Anayasaya göre, hakimler ve savcılar idari açıdan Adalet Bakanlığı'na bağlıdır. Bundan başka, atama, terfi ve disipline ilişkin hususlar, daha geniş anlamıyla Türkiye'deki tüm hakimler ve savcılarının kariyerleri Adalet Bakanı'nın başkanlık ettiği ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının üyesi bulunduğu Hakim ve Savcılar Üst Kurulu tarafından belirlenmektedir. Öte yandan, Üst Kurulun kendi sekreteryası ile bütçesi yoktur ve ilgili birimleri Adalet Bakanlığı binası içinde bulunmaktadır. Hakim ve savcılarının performansını düzenli olarak değerlendirmekle sorumlu adalet müfettişleri, Üst Kurul'a değil, Adalet Bakanlığı'na bağlıdır. Türkiye, özellikle Hakim ve Savcılar Üst Kurulu ve yeni hakim ve savcılarının atanması olmak üzere, yargının bağımsızlığını temin etmelidir. Gerçekleştirilmesi beklenen 4000 yeni hakim ve savcı istihdamı öncesinde, kıdemli yargı mensupları, Adalet Bakanlığı'nın atama usulündeki etkisinin, yargının bağımsızlığı ilkesine hanel getirebileceği yönündeki endişelerini dile getirmiştir.

Hakimler ve savcılar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır; cumhuriyet savcısı açık olarak hakimden ayrılmış değildir ve bu, savcının nüfuzunu kötüye kullanabileceği yönünde bir izlenim doğurmaktadır.

Hakim ve savcıların mesleki hak ve yükümlülüklerine ilişkin açık bir idari ve işlevsel ayırımın yapılması gerekmektedir.

Yargı sisteminin işlevselliğine yönelik uzman danışmanlık heyetlerinin üçüncü misyon ziyareti Haziran 2005'te gerçekleştirilmiş ve ikinci ziyaretten bu yana ilerlemeler kaydedildiği belirtilmiştir.

Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, tutuklu kişilerin ücretsiz adli yardım hakkı dahil olmak üzere, sahip olduğu haklar konusunda bilgilendirilmesini öngörmektedir. Cezai suçla itham edilen çocuklara yasal temsilci sağlanması halihazırda zorunlu idi. Yeni Kanun bu zorunlu yasal temsilin kapsamını genişleterek, beş yıldan daha fazla mahkumiyet gerektiren tüm suçlar için yasal temsilci sağlanmasını şart koşmaktadır. Ağır suçlar ile itham edilen kişiler arasından avukat talebinde bulunanların sayısı 2003-2005 döneminde oldukça artmıştır. Ancak, polis ve jandarmanın, tutukluları adli yardım talebinde bulunmaktan vazgeçirmeye çalışmaya devam ettiği yönünde raporlar bulunmaktadır.

Hakim ve savcılar siyasi reformların uygulanmasında büyük role sahiptir. Mahkemeler, genel olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni uygulamaya devam etmiştir. Mahkemelerin 2004'ten bu yana 224 kararda Sözleşme'ye atıfta bulunduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, genel olarak, çok açık bir olumlu tablodan bahsetmek zordur zira Türk kanunları ve hatta AİHS hükümleri tutarlı olarak yorumlanmamaktadır. Bir tarafta, yargının artan şekilde yeni düzenlemeleri benimsediği yönünde işaretler bulunmaktadır. İfade özgürlüğü, din özgürlüğü, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve töre cinayetleri konularında olumlu gelişmeler doğuran birçok mahkeme kararı verilmiştir. Bu eğilim, Danıştay'ın vermiş olduğu kararlarda da görülmektedir. Diğer taraftan mahkemeler, ifade özgürlüğü alanında, gazetecilere karşı olanlar da dahil olmak üzere, zıt kararlar vermektedir. Eğitim Sen davası kapsamında, Yargıtay, sendikanın kendi tüzüğünde değişiklik yapmadığı gerekçesiyle kapatılmasına karar vermiş ve böylece, AİHS'nin ilgili hükümlerine açıkça atıfta bulunan alt derece mahkemesinin kararını bozmuştur. (bkz. 1.3. İnsan Hakları ve azınlıkların korunması, dernek kurma özgürlüğü)

Hakimler, savcılar ve avukatların eğitilmesine yönelik çabaların sürdürülmesi ve gerekli olduğu hallerde, bu kişilere yetkili makamlar tarafından, Türk Anayasası'nın 90. maddesine uygun olarak, insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki uluslararası ve Avrupa Sözleşmelerinden doğan görev ve yükümlülüklerinin hatırlatılması hayati önem taşımaktadır.

Yargı sistemine ilişkin diğer detaylar *Yargı ve Temel Haklar* başlıklı 23. bölüm altında bulunabilir.

Yolsuzlukla Mücadele Önlemleri

Geçtiğimiz yıl, yolsuzlukla mücadele önlemlerinin kabulüne ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak araştırmalar, yolsuzluğun Türkiye'de halen ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.

Yeni Ceza Kanunu, yolsuzluğa ilişkin suçları daha ciddi bir şekilde cezalandırmakta, bu suçlara ilişkin hak düşürücü süreleri genişletmektedir. Kanun ayrıca, yolsuzluk halinde tüzel kişilerin sorumluluğu kavramını getirmekte ve kamu ihalelerindeki yolsuzluğa ilişkin maddeler içermektedir.

2005 yılında Mecliste yolsuzlukla bağlantılı, gaz kaçaklığı, yasadışı halka arz (para toplama) ve mudilerin suistimali konularının araştırılması için iki komisyon kurulmuştur.

2003 yılında kabul edilen Bilgi Edinme Kanunu şeffaflığın temin edilmesinde önemli bir adım olmuştur. Ancak, bu kanunun kapsamının genişletilmesi ve etkili uygulamanın sağlanması için sınıflandırılmış ve sınıflandırılmamış kamu kayıtlarının açıkça tanımlanması gerekmektedir.

Türkiye’de siyasi partilerin finanse edilmesi ve denetlenmesine ilişkin bir kanun bulunmamaktadır. Kamu görevlilerinin mal beyanında bulunmaları şart olmakla beraber, bunların doğruluğunun teyit edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Halihazırda birçok kamu kurumu denetim şartından muaftır. Bu durum, Sayıştay’ın görevlerinin genişletilmesi suretiyle düzeltilmelidir.

Kamu Görevlileri için Etik Kurulu çalışmaya başlamıştır. 2004 yılında tüm kamu kurumlarının Kurul ile işbirliğinde bulunmasına dair bir genelge kabul edilmiştir. Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri Yönetmeliği Nisan 2005’te yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik, kıdemli kamu görevlileri için detaylı bir davranış ilkeleri belirlemekte ve halka, yönetmeliğe aykırı durumlarda, Etik Kurulu’na başvuru hakkı tanımaktadır. Seçilmiş görevliler, akademisyenler, askeri personel ve yargı mensupları kapsam dışındadır.

Raporlama döneminde, bir eski Başbakan ve yedi eski bakan yolsuzluk suçlamalarıyla Yüce Divan önünde yargılanmıştır.

Milletvekili dokunulmazlığının kapsamı, yolsuzluk bağlamında Türk kamu hayatındaki problemlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tartışmalara rağmen, milletvekili dokunulmazlığına ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Siyasi partilerin finanse edilmesinde şeffaflığın sağlanması konusunda hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Siyasi partilerin denetimi hala zayıftır. Kamu görevlerinin mal beyanında bulunmaları şart olmakla beraber, bunların kapsamlı ve sıklıkla temin edilmesi gereklidir.

Yolsuzlukla mücadele için oluşturulan hükümet, meclis ve diğer devlet birimlerinin yeterlilik ve etkililiği konusu hala bir sorun teşkil etmektedir. Uygulanan politikaların tutarlılığı eksiktir; eşgüdüm ve işbirliği zayıftır. Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin kurumlar güçlendirilmelidir. Özellikle, inceleme sisteminin kontrolü yolsuzlukla mücadelede etkililiğin sağlanması için gereklidir. Bu bağlamda, etkili liderlik ve koordinasyon işlevi kurulmalıdır. Bunun yanı sıra, hükümet, kamu yönetimi ve sivil toplum arasındaki diyalog güçlendirilmelidir. Öte yandan, yolsuzluğun ağır bir suç olduğunu yönünde toplumsal bilincin oluşturulması için harekete geçilmelidir. Yolsuzlukla mücadelede, en yüksek düzeydeki siyasi desteğin sürekliliğinin sağlanması memnuniyetle karşılanacaktır.

Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin diğer detaylar *Yargı ve Temel Haklar* başlıklı 23. bölüm altında bulunabilir.

1.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

Uluslararası insan hakları hukukuna uyum

Türkiye, insan hakları alanındaki uluslararası sözleşmelere ilişkin ilerleme kaydetmiştir. Ekim 2004'te, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Önündeki Yargılama Sürecine Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi onaylanmış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) (Sözleşme'nin denetim sistemini değiştiren) 14 No'lu Protokol'ü ile 1996 Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı imzalanmıştır. Ocak 2005'te, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin, Şubat 2004'te imzalanan 1 No'lu İhtiyari Protokol'ü onaylanmamıştır. Türkiye, BM İşkenceyle Mücadele Sözleşme'nin İhtiyari Protokol'ünü Eylül 2005'te imzalamış ve AİHS'nin ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasını düzenleyen 13 No'lu Protokol'ünü Ekim 2005'te onaylamıştır. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi imzalamamış ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Statüsü'nü kabul etmemiştir.

Türkiye, Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne ilişkin ilk raporlarını, BM'nin ilgili komitelerine teslim etmemiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin, özellikle ülkedeki azınlıkların korunmasına ilişkin, somut sonuçları olan söz konusu sözleşmelere ilişkin deklarasyonlarının ve çekincelerinin doğruluğu, ilgili kurumlar tarafından değerlendirilememiştir (*Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunmasına ilişkin bölüme bakınız*).

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) kararlarının uygulanmasına ilişkin ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerlemeye, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin kararlarında ve, Haziran 2005'te AİHM kararlarının uygulanmasına ilişkin Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'ne sunulan raporun da aralarında bulunduğu diğer dış kaynaklarda dikkat çekilmiştir. Ancak, bazı önemli konulara da değinilmiştir. Genel olarak, Türk yetkililerin, Mahkeme kararlarına ilişkin oluşturulan anayasal, yasal ve düzenleyici çerçevenin uygulanması amacıyla, AİHM içtihat hukukunun Türk hukuk sisteminde doğrudan etkili olmasını temin etmeleri önem taşımaktadır. Anayasa'nın yeni 90. maddesi, yerel yetkililerin bu doğrultuda hareket etmesini desteklemelidir.

Ekim 2004'ten bu yana, AİHM Türkiye'ye ilişkin 129 nihai karara varmıştır. Mahkeme 120 davada Türkiye'nin AİHS'î ihlal ettiğine karar vermiş ve 7 davada dostane çözüm sağlanmıştır. 2 davada ise Türkiye'nin AİHS'î ihlal etmediğine karar verilmiştir. Bu süre içinde, AİHM'ye Türkiye'ye ilişkin 1812 başvuru yapılmıştır.²

Yeni kararlarda altı çizilen iki temel sorun, hükümetin davaların soruşturulması ve Güney Doğu'daki köylere dönüş hakkına ilişkin AİHM ile yeterli ölçüde işbirliği kurmamasıdır. AİHS'nin 38. maddesine göre, Mahkemenin "Sözleşme sisteminin uygun ve etkili işleyişi için temel öneme sahip" bir soruşturma yürütmesi halinde, devletlerin "gerekli tüm olanakları sağlamalarını" gerektirmektedir.³ 2005 yılında, AİHM, AİHS'nin 38. maddesinin ihlal edildiğine en az bir davada karar vermiştir.⁴ Mamatkulov ve

² Aynı dönemde, AB'nin daha büyük üye ülkelerine ilişkin karar sayısı 8 ila 65 arasında olmuş ve ihlal sayısı 6 ila 59 arasında değişmiştir.

³ Devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile işbirliği kurma yükümlülüklerine ilişkin ResDH(2001)66 sayılı Karar.

⁴ Akkum ve diğerleri V Türkiye (Başvuru No. 21894/93)

Askarov v Türkiye⁵ Davası'nda, Türkiye'nin, Mahkeme'nin başvuru sahiplerinin dava süreci tamamlanmadan iade edilmemesi gerektiğine ilişkin bildirimine uymayarak, bireysel başvuru hakkına haksız müdahalede (AİHM'nin 34. maddesinin ihlali) bulunduğu hükmedilmiştir.

2005 yılında Avrupa Konseyi, Güney Doğu'daki köylere dönüş ile ilgili Doğan ve Diğerleri v Türkiye⁶ Davası'nı görmeye başlamıştır. 2004 yılında Mahkeme, 1990'ların ortalarında köylerinden çıkarılan başvuru sahipleri lehine karar vermiştir. Karar, Güney Doğu'da köylerinden çıkarılan ve tapu senedi olmayan kişilerin, toprak ve mülk sahibi olmalarını hükme bağlamıştır. Türkiye aleyhine açılmış birçok benzeri başvuruya ilişkin Mahkeme kararı beklenmektedir (*Doğu ve Güney Doğu bölümüne bakınız*).

2005'ten öncesinden bu yana, Bakanlar Komitesi'nin gündeminde olan sorunların uygulama durumuna ilişkin temel gelişmeler şunlardır.

Yeniden yargılanmaya ilişkin hükümler, AİHM'de 4 Şubat 2003 tarihinden önce görülen, Öcalan Davası'nın⁷ da aralarında bulunduğu davalara halen uygulanmamıştır. Söz konusu davaların tekrar görülmesi gerektiği, özellikle Hulki Güneş Davası⁸ bağlamında vurgulanmıştır. Öcalan Davası'na ilişkin olarak, AİHM Büyük Dairesi, Mayıs 2005'te, Türkiye'nin adil yargılanma hakkına ilişkin hükümleri ihlal ettiğine karar vermiştir. Karar'da, konuya ilişkin karar büyük ölçüde Türk yetkililere bırakılarak, hukuki çarelerin yeniden yargılanma ya da davanın yeniden açılmasını içermesi gerektiği belirtilmiştir. Türk yetkililerin karara uyum sağlamak için alacağı önlemler halen netleşmemiştir.

Bakanlar Komitesi, Sadak, Zana, Dicle ve Doğan Davası⁹ hakkında Aralık 2004'te incelemeyi tamamlayarak, Mahkeme Kararı'nın uygulanmasına ilişkin, başvuru sahibinin serbest bırakılması dahil olmak üzere, yeniden yargılamada olumlu gelişmeler olduğunu tespit etmiştir. Yeniden yargılama süreci devam etmektedir.

Haziran 2005'te, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Türk güvenlik güçlerinin faaliyetlerine ilişkin 74 adet dava hakkında bir ara karar kabul etmiştir. Karar, mahkeme kararlarında tespit edilen çeşitli sorunlu alanlara (yasadışı tutuklama, faili meçhul cinayetler, işkence ve kötü muamele ve malların tahribi) ilişkin önemli reformlar gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Karar, önceliğin söz konusu reformların uygulanmasına verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (*İşkence ve kötü muamele bölümüne bakınız*).

Bakanlar Komitesi, Türkiye'de ifade özgürlüğüne ilişkin bir grup dava hakkında, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesinin ilga edilmesini not etmiş ve ilgili davaları, tüm başvuru sahiplerinin tutukluluk hallerinin sona ermesi ile birlikte sona erdirmeye karar vermiştir. Yeni Ceza Kanunu gibi yeni yasal değişikliklerin içtihat hukuku üzerindeki etkisinin değerlendirilmesini gerektiren diğer davalar ise sona erdirilmemiştir (*ifade özgürlüğü bölümüne bakınız*).

⁵ Mamatkulov ve Askarov V Türkiye (başvuru No. 46827/99 ve 46951/99)

⁶ Doğan V Türkiye (Başvuru No. 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02)

⁷ Öcalan V Türkiye (Başvuru No. 46221/99)

⁸ Hulki Güneş V Türkiye (Başvuru No. 28490/95)

⁹ Sadak, Zana, Dicle ve Doğan V Türkiye (Başvuru No. 29900/96 ila 29903/96).

Kıbrıs ve Türkiye Davası'na¹⁰ ilişkin olarak, Bakanlar Komitesi Haziran 2005'te, bir ara karar vererek, eğitim, askeri mahkemeler, din özgürlüğü ve kayıp kişilere ilişkin ilerleme sağlandığını belirtmiştir. Komite, askeri mahkemelere ilişkin konular hakkındaki incelemesini sona erdirmiştir. Halen çözüm bekleyen konular arasında, yerlerinden edilmiş Kıbrıs Rumlarının haklarının yeniden tesisi ve mülklerinin iadesi bulunmaktadır.

İnsan haklarının uygulanması ve teşvik edilmesi alanında, kurumsal çerçeve değişmemiştir. Reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı ve Meclis İnsan Hakları Soruşturma Komitesi önemli çalışmalar yapmaya devam etmekte, ancak, söz konusu kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

İnsan Hakları Başkanlığı çalışmalarını, insan hakları eğitimi, şikayetlerin işleme koyulması ve spesifik dava alanlarında yoğunlaştırmaya devam etmektedir. Çalışmalar, özellikle Başkanlığın ve ilçe İnsan Hakları Kurullarının varlığına ilişkin farkındalığın artırılmasına odaklanmıştır. Ancak, kısıtlı bütçeyle çalışan Başkanlığın etkisi sınırlı düzeyde kalmakta, bakanlıklarla ilişkilerdeki rolü yeterince açık belirlenmemekte ve yeni yasal düzenlemelerde Başkanlığa danışılmamaktadır (*B.1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü: Meclis bölümüne bakınız*). Eylül 2005'te İnsan Hakları Başkanlığı'nın Başkanı istifa etmiştir.

İnsan Hakları Başkanlığı, Başkanlığın ve yerel kurulların işleyişinin geliştirilmesi ve bağımsız, BM Paris ilkelerine uygun, yeterli ölçüde kaynağı bulunan bir kurum yaratmak vs. amacıyla uluslararası ortakları ile iletişim kurmuştur.¹¹ Söz konusu projeler bugüne kadar somut neticeler doğurmamıştır.

Ekim 2004'ten Mart 2005'e kadar, İnsan Hakları Kurulları ve Başkanlık 565 kişiden insan haklarının ihlal edildiğine ilişkin şikayet almıştır. Bu sayı, Kurullar hakkındaki bilinç düzeyinin az, güven seviyesinin de düşük olduğuna işaret edecek şekilde, her bir Kurula bir şikayetten az düştüğünü göstermektedir. Uygulamada, Kurulların yeterince kaynağı bulunmamakta ve çalışmalarını kurumlara başkanlık eden kişilerin yaklaşımı belirlemektedir. İnsan hakları alanında iki önemli Türk STK, İnsan Hakları Derneği ve Mazlum Der, üyelerinin resen katıldığı bazı durumlar olsa da , Kurullara katılmama politikalarını devam ettirmişlerdir.

Ekim 2004'te, Türkiye'de azınlık haklarına ilişkin raporun yayımlanmasından bu yana, Başbakanlığa bağlı çalışan – STK'lar, uzmanlar ve bakanlık temsilcilerinden oluşan – İnsan Hakları Danışma Kurulu faaliyet göstermemektedir (*Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunmasına ilişkin bölüme bakınız*).

Meclis İnsan Hakları Soruşturma Komitesi, insan hakları ihlallerine ilişkin şikayetleri toplamakta ve bazı önemli davalarda, yetkililerden durumu takip etmelerini ve düzeltmelerini talep etmektedir. Komite, Ekim 2004 ve Haziran 2005 arasında, 1307 adet şikayet almıştır. Komite, Kasım 2004'te Kızıltepe İlçesi'nde 12 yaşındaki bir çocuğun ve babasının faili meçhul cinayetine ilişkin soruşturma yürütmüştür (*İşkence ve kötü muamele bölümüne bakınız*).

¹⁰ Kıbrıs V Türkiye (Başvuru No. 25781/94)

¹¹ Ulusal kurumların statüsüne ilişkin ilkeler ("Paris İlkeleri"), 1992/54 sayılı, 3 Mart 1992 tarihli BM İnsan Hakları Komisyonu Kararı.

Jandarma İnsan Hakları İhlalleri Soruşturma ve Değerlendirme Merkezi, 2003 yılında kurulmasından bu yana, çoğunluğu kötü muamele ve haksız gözaltına ilişkin olan 162 doğrudan şikayet almıştır. Bugüne kadar, 3 olayda disiplin önemi alınmıştır.

Şubat 2004'te kurulan İçişleri Bakanlığı Soruşturma Ofisi, insan hakları ihlallerine ilişkin 1003 şikayet almıştır. Bu şikayetler, bakanlığın merkez ve yerel birimlerinde görev yapan ilgili yetkililer ile birlikte çalışan müfettişler tarafından değerlendirilmektedir. Şikayetlerin çoğunluğu polise ilişkindir. Bugüne kadar sadece bir şikayet, kamu görevlisine karşı alınan disiplin önemi ile sonuçlanmıştır. Ofis, çeşitli ilçe polis disiplin kurullarında incelemeler gerçekleştirmiş, gözaltı usullerini ve 26 ilçedeki gözaltı yerlerini incelemiştir.

Türk yetkililer, insan haklarına ilişkin Adalet ve İçişleri Bakanlığındaki ilgili personele, jandarmaya ve polise yönelik çeşitli programlar gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele alanında, Yeni Ceza Kanunu birçok alanda ayırım yapılmasını yasaklamaktadır. Ancak, AB mevzuatına uygun şekilde, istihdamda ayrımcılığın etkili şekilde önlenmesi amacıyla yasal düzenleme yapılması yönünde herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır (*ekonomik, ve sosyal haklar ve 19. Başlık – Sosyal politika ve istihdam bölümüne bakınız*).

Medeni ve siyasi haklar

İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi açısından, her ne kadar işkence ve kötü muamele vakaları halen sıkça bildirilse de, uluslararası ve Türk STK'lar ile hukukçular ve adli tabipler gibi sahada görev yapan uzmanların genel değerlendirmesi vakaların azaldığı yönündedir. Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi Başkanı (CPT) Ekim 2004'de "Avrupa Konseyi üye devletleri arasında bu alanda bu kadar ileri düzeyde tedbirler alan bir diğer ülke bulmanın zor olacağını" belirterek, "Türkiye'nin bununla beraber, işkence ve diğer kötü muamele türleriyle mücadele çabalarını kararlılıkla sürdürmesi gerektiğini" eklemiştir. Özellikle mevcut düzenlemelerin uygulanmasının sağlanması ve suçların cezasız kalması ile mücadelenin güçlendirilmesi konularında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Yeni Ceza Kanunu, yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve bunların uygulamaya yönelik düzenlemeleri işkence ve kötü muamele ile mücadeleyi güçlendiren hükümler içermektedir. Haziran 2005'de yürürlüğe giren yeni Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, özellikle sağlık muayenesi ve savunma hakkı kapsamında ek tedbirler getirmektedir. Bunun da ötesinde, yeni Ceza Kanunu, geçmişte işkence ve kötü muamele iddiasıyla açılan davaların düşmesine sebep olan, işkence veya kötü muameleden hüküm giymiş olanların mahkumiyet süresini 10 yıldan 15 yıla çıkarmıştır. Bununla birlikte, 2003 yılında BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CAT) tarafından da önerilmesine, bu tür suçlar için hak düşürücü sürenin kaldırılmaması endişe vericidir.

Yakın zamanda yapılan bazı hukuki düzenlemeler, özellikle de, yerinde soruşturmalar kapsamında kişilerin belirli bir süre için tutuklandıkları ya da mahkum oldukları yerden diğer yerlere gönderilmesine olanak sağlayan yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ceza İnfaz Kanunu hükümlerine ilişkin endişe yaratmıştır. Bunun ötesinde, Ceza İnfaz Kanunu'ndaki bir hüküm belirli durumlarda güvenlik güçlerinin mahkum ve avukatı arasındaki görüşmelere katılabilmesine olanak vermektedir (adalet sistemi üzerine bölüme bakınız). Özellikle, işkence vakalarında duruşmaların ertelenmesini kısıtlayan

hükmün yer almaması ve işkence/kötü muamele suçları için verilen mahkumiyet kararlarının para cezasına çevrilemeyeceğine ya da tecil edilemeyeceğine hükmeden bir yönetmeliğin yeni kanun kapsamında yer alıp almadığının belirsiz olması gibi, geçmişteki bazı olumlu değişikliklerin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda korunmamış olması endişe vericidir.

Mart 2005'te İzmir Barosu'nun yeni Yönetim Kurulu, AB tarafından finanse edilen ve bu alanda değerli çalışmalar yapmış olan İşkencenin Önlenmesi Grubu'nu lağvetmeye karar vermiştir. Sayıları binin üzerinde avukat Kurul'un kararının Genel Kurul'da tartışılmasını talep etmiş, ancak Kurul tarafından reddedilmişlerdir. Temmuz ayında bir idari mahkeme, bu ret kararının hukuka uygun olmadığına hükmetmiştir.

Uygulama, Türkiye genelinde belirgin şekilde değişiklik göstermekle birlikte genelde iyileşme devam etmekte ve Barolar Birliği ile STK'lar işkence ve kötü muamele vakalarının azaldığını doğrulamaktadır.

Bu kaynaklara göre, ağır işkence ve kötü muamele türleri mevcut durumda çok nadiren kullanılmakta ve gözaltı mekanlarında kötü muamele şikayetleri geçmişe göre daha ender yapılmaktadır. Ancak, gözaltı merkezleri dışında, özellikle de tutukuların transferi ya da gösteriler esnasında kötü muamele vakalarına halen sık rastlanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki akıl sağlığı tesislerinin durumunun acilen gözden geçirilmesi gerekmektedir (engellilerin haklarına ilişkin bölüme bakınız). İnsan Hakları Başkanlığı'na Ekim 2004 ile Mart 2005 arasında yapılan başvuruların önemli bir oranı işkence ve kötü muameleyle ilişkin olmaya devam etmiştir.

Suçların cezasız kalması konusunda; güvenlik güçlerine karşı birkaç dava açılmıştır ve duruşmalar sürmektedir. Yargıtay Haziran 2005'te, bir cinayet davasında alt mahkemenin verdiği kararı, kanıt toplanırken işkence yapıldığı gerekçesiyle bozmuştur.

Bununla birlikte, bu alanda sayısız sorun devam etmektedir. Resmi istatistiklere göre, 2005'in ilk çeyreğinde kanun uygulayıcılara karşı açılan 1239 davada yalnızca 447 kovuşturma açılmıştır. Bunun da ötesinde, kovuşturma açılma bile savcıların işkence ile suçlanana karşı soruşturmaları zamanında ve etkili şekilde yürütmediği yönünde endişeler bulunmaktadır. Bu soruşturmalar genellikle sağlık raporunun incelenmesi ile sınırlı kalmaktadır. Oysa, CPT'nin Eylül 2003 ziyaretine ilişkin raporunda belirttiği üzere bu tür soruşturmalarda sağlık raporundan fazlasına bakmak gerekmektedir.

Mahkumiyete ender olarak rastlanmakta ve mahkemeler bu suçları işleyenlere uygun cezalar verememekte ya da vermek istememektedir. 2004 yılında, 1831 davadan 99'u mahkumiyetle, 85'i para cezası ile ve 1361'i beraat ile sonuçlanmıştır. Her ne kadar sanıkların duruşmalara katılması için çaba gösterilse ve Ceza Kanunu'nda yeni değişiklikler yapılsa da, işkence ve kötü muamelede bulunduğu öne sürülenlere karşı açılan davalar hak düşürücü süreyi aşmaya devam etmektedir. Bunun da ötesinde, mahkemeler sıklıkla Adli Tıp Kurumu dışındaki kaynaklardan gelen kanıtları kabul etme eğilimindedir. Bu tür suçlar için mahkemeye verilen polis memurları genellikle mahkeme sonuçlanıncaya kadar görevlerinden alınmamaktadır.

Tüm tutuklular adalete erişim hakkına (mesela; bir avukata) sahiptir ve çocuk suçlular için soruşturma esnasında bir avukatın mevcudiyeti mecburidir. Bunun yanı sıra, yeni Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği işlendiği iddia edilen suçun cezasının 5 yıldan fazla olduğu durumlarda bir savunma avukatının atanmasını zorunlu kılmaktadır. Resmi istatistiklere göre, 2005 yılının ilk 5 ayında kaçakçılık ve terör suçlarından gözaltına alınan ve avukat talep eden kişilerin oranı %52'den %64'e çıkmıştır. Ancak, bu hakkın kullanılması açısından önemli bölgesel farklılıklar bulunmaktadır: Barolar Birliği değişimi %70 (Diyarbakır) ile %5 (Ağrı) arasında tahmin etmektedir. Polisin bildirme zorunluluğuna karşın, tutukluların her zaman haklarından haberdar edilip edilmedikleri açık değildir. Bu sorun anadili Türkçe olmayanlar için daha vahimdir.

Sağlık muayenelerine ilişkin olarak, doktorlara ve hukukçulara İstanbul Protokolü'ne uygun olarak verilen eğitimler devam etmekte ve buna benzer eğitimler planlanmaktadır. Mevcut durumda incelemeler düzenli olarak yürütülmekte, ancak kaliteleri ülke genelinde garanti edilememekte ve İstanbul Protokolü'nün tam uygulamasına nadiren rastlanmaktadır. Adli tıp alanında kapasite sınırlıdır ve Adli Tıp Kurumu'na bağlı doktorların çoğu İstanbul ve diğer büyük şehirlerde bulunmaktadır. Muayeneler giderek mahkemelerin dışında yapılırsa da, bunların hastane ve kliniklere transfer edilme süreçlerinin hızlandırılması gerekmektedir. Bunun halen birkaç farklı mekanda – Adli Tıp Kurumu, devlet ya da üniversite hastaneleri ve yerel klinikler - yapılıyor olması yeknesak standartlara ulaşılmasını engellemektedir. Bunun yanı sıra, Adli Tıp Kurumu'nun Adalet Bakanlığı'na doğrudan rapor verme zorunluluğu sebebiyle tam olarak bağımsız olmaması da sorun yaratmaktadır.

Yerel İnsan Hakları Kurulları'nın bir bölümü birkaç vilayette karakollara habersiz ziyaretler gerçekleştirmiştir. Olumlu bir gelişme olmakla birlikte, STK'lar bu tarz bir izleme mekanizmasının bağımsızlığından ve genel olarak İnsan Hakları Kurulları'ndan kuşku duyduklarını belirtmiştir (insan haklarının uygulamasına ilişkin bölüme bakınız). Bununla birlikte, bu izleme mekanizmasının CPT ve BM'nin tavsiye ettiği tam bağımsız izleme mekanizmasının oluşturulmasına yönelik bir ilk adım olacağı umulmalıdır. Türkiye BM'nin İşkenceye Karşı İhtiyari Protokol'ünü (OPCAT) Eylül 2005'te imzalamıştır. Bu Protokol tamamlayıcı uluslararası ve ulusal bağımsız uzman kurumların tutukevlerini düzenli olarak ziyaret edeceği bir sistem öngörmektedir.

Yargısız infaz iddiaları, özellikle Güneydoğu'daki giderek kötüleşen güvenlik durumu bağlamında artmıştır (Doğu ve Güneydoğu hakkındaki bölüme bakınız). Kasım 2004'te Mardin'in Kızıltepe'de ilçesinde yürütülen operasyonlar sırasında bir baba ve 12 yaşındaki oğlu Özel Harekat güçleri tarafından öldürülmüştür. Meclis İnsan Hakları Soruşturma Komitesi Kızıltepe'ye bir heyet göndermiş ve güvenlik güçlerinin aşırı güç kullandığına karar vermiştir. Olayın ertesinde Özel Harekat Güvenlik Amir Yardımcısı ve 3 polis memuru görevden alınmıştır. Ancak, duruşmalarının başlamasından bu yana bu kişiler farklı vilayetlerde göreve dönmüşlerdir. Yerel baro ve insan hakları STK'ları süregiden mahkemenin şeffaflığı ve tarafsızlığını sorgulamıştır. Bunun yanı sıra, İnsan Hakları Derneği üyelerine bu olaya ilişkin hazırladıkları bir rapor dolayısıyla dava açılmıştır.

CPT'nin Mart 2004'teki ziyaretine ilişkin raporu henüz yayımlanma izni alamamıştır.

Cezaevi sistemine ilişkin en önemli gelişme yeni Ceza İnfaz Kanunu'nun Aralık 2004'te yürürlüğe koyulması olmuştur. Birtakım eksikliklere karşın Kanun ve ikincil mevzuatı – özellikle de Temmuz 2005'te yürürlüğe koyulan Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu – kamu hizmeti ve koşullu salıverilme gibi modern kavramları Türk hukukuna sokmuştur. Hükümlü ve tutukluların ziyaret edilmesine ilişkin kural ve usuller hakkında bir yönetmelik Haziran 2005'te yayımlanmıştır (adalet sistemi hakkındaki bölüme de bakınız). Cezaevlerinde bazı kültürel, sosyal, rehabilitasyon ve eğitime yönelik faaliyetler devam etmektedir.

Resmi kaynaklara göre, Mayıs 2005'te cezaevi ve tutukevlerinde 58.670 kişi bulunmaktadır. Bunların 31.812'si hükümlü ve 26.858'i tutukludur. Mayıs 2005 itibarıyla 14.431 hükümlü, yeni Ceza Kanunu'nun yürürlüğe koyulması ile birlikte getirilen değişiklikler neticesinde salıverilmiştir.

Cezaevi koşulları ile ilgili olarak, son birkaç yılda belirgin gelişme kaydedilmiştir, ancak en iyi uygulamaları bazıları çok kalabalık ve sınırlı kaynağa sahip olan yurt çapındaki tüm cezaevlerine yaymak gerekmektedir. Meclis İnsan Hakları Soruşturma Komitesi Mart 2005'te Tekirdağ F Tipi Cezaevi hakkında bir rapor yayımlamış ve cezaevinin altyapı ve idari sorunları olduğu sonucuna varmıştır.

Çalışmaları mahkumların yaşama koşulları, sağlık, yiyecek, eğitim ve rehabilitasyonlarına odaklanan 131 İzleme Kurulu incelemelerine devam etmiştir. Haziran 2005 itibarıyla bu kurullar 532'si işleme koyulan 1247 tavsiyede bulunmuştur. Kurullar, Ekim 2004 ve Mayıs 2005 arasında 419 cezaevini ziyaret etmiştir. Kurullarda sivil toplum halen yeterince temsil edilmemekte ve kurulların raporları gizli tutulmaktadır.

2004'ün son çeyreğinde, 141 infaz hakimi hükümlü ve tutuklulara yönelik eylemlere yönelik 830 şikayet almıştır. Bu başvurulardan 83'ü kabul edilmiş ve işleme koyulmuş, 4'ü kısmen kabul edilmiş ve işleme koyulmuş, 679'u reddedilmiş ve 64'ü infaz hakiminin görevsizlik kararı gibi başka kararlarla sonuçlanmıştır. İnfaz hakimlerinin eğitimi devam etmektedir.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak, şiddet içermeyen düşüncelerini ifade eden kişilerin yargılanması sorun olmaya devam etmektedir. Türk yetkililer eski Ceza Kanunu hükümleri uyarınca hapis cezası alan kişilerin önemli kısmının serbest bırakıldığını bildirmiştir. Hem yetkililer hem bazı STK'lar özellikle de ifade özgürlüğü alanındaki kovuşturma sayısında sürekli bir azalma olduğunu bildirmektedir. Bununla birlikte, yeni Ceza Kanunu hükümleri uyarınca da, kişilerin şiddet içermeyen düşüncelerini ifade etmesi sonucunda kovuşturulduğu ve hüküm giydiği birkaç yeni vaka bulunmaktadır.

Mayıs 2005'te yeni Ceza Kanunu'nda ifade özgürlüğüne ilişkin bazı hükümleri geliştiren birçok değişiklik yapılmıştır. Medya aracılığıyla yapılan bazı fiiller için öngörülmuş olan ağırlaştırılmış cezalar, bu hükümleri içeren maddelerin tümünden olmasa da, çoğundan kaldırılmıştır. Bunun yanısıra, yapılan değişiklikler uyarınca, bilgi veren ya da eleştiri amacı güden ifadeler suç sayılmayacaktır. Hakarete ilişkin 125. maddenin kapsamı kısmen daraltılmıştır. 305. madde ile özdeşleşen muhakeme tarzı (temel milli yararlar karşı hakaret) ortadan kaldırılmıştır. Ancak, geçmişte ifade özgürlüğünü kısıtlamak için kullanılan ve yeni Kanun'da neredeyse hiç değişmeden kalan birkaç madde, Mayıs 2005'te yapılan

değişiklikler kapsamında yer almamıştır. Bu ve diğer maddeler geniş yorumlamaya imkan vermeleri sebebiyle halen ifade özgürlüğü için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır.

Bu, özellikle devletin egemenliğini temsil eden sembollere, kamu kurumlarının saygınlığına ve ulusal güvenliğe karşı yapılan saldırılara atıf yapan ve muğlak ifadeler içeren birkaç madde için geçerlidir. Uygulamada, yeni Ceza Kanunu'nun 301. maddesi (eski 159. madde, "devlete ve devlet kurumlarına hakaret etme") bazı yargı mensupları tarafından kovuşturma açmak ve bazı durumlarda kişileri mahkum etmek için kullanılmıştır. Bu, madde eleştiriye izin verecek şekilde değiştirildiği halde yapılmıştır.

Ağustos 2005'te İstanbul'da bir Cumhuriyet savcısı, yazar Orhan Pamuk hakkında, bir İsviçre gazetesine verdiği, Türkiye'de Kürtlerin ve Ermenilerin öldürülmesine dair bir demecine ilişkin olarak 301. madde uyarınca dava açmıştır. Kovuşturma, daha önce başka bir savcının açtığı bir soruşturmanın aynı maddenin farklı yorumlanması sonucu düşmüş olmasına karşın başlatılmıştır. Nisan 2005'te Isparta vilayetine bağlı Sütçüler ilçesinin Kaymakamı, Pamuk'un tüm kitaplarının yokedilmesi emrini vermiş ancak emir yerine getirilmemiş ve söz konusu yetkili kınama cezası almıştır. Ekim 2005'te, iki dilde (Ermenice/Türkçe) yayımlanan haftalık Agos gazetesinin genel yayın yönetmeni Hrant Dink, Ermeni diasporası hakkında yazdığı bir makaleye ilişkin olarak 301. madde uyarınca suçlu bulunmuş ve tecil edilen 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. 2002 yılında bir konferansta yaptığı bir konuşma sebebiyle hakkında bir dava daha açılan Dink, mahkemenin kararını temyiz etme niyetindedir. Eylül 2005'te Emin Karaca, Türk ordusunun geçmişteki eylemlerini eleştiren bir makalesi dolayısıyla 301. madde uyarınca suçlu bulunmuştur. Aldığı 5 ay hapis cezası para cezasına çevrilmiştir. Önde gelen yazar ve yayıncılardan olan Ragıp Zarakolu hakkında, Kürt ve Ermeni meseleleri hakkındaki yayınları ile ilgili olarak açılmış olup, halen devam eden birçok dava bulunmaktadır. Ermeni meselesini konu alan yayınlara ilişkin iki dava, 301. madde uyarınca açılmıştır.

Adli makamlar, ifade özgürlüğünü ihlal eden davaların adalete sevkini değerlendirirken; ifadenin şiddet, silahlı ayaklanma veya düşmanlığı teşvik edip etmediğini; kişi veya grubun kamuyu etkileme kapasitesini ve ifadenin hedef aldığı grubun buna yanıt vermek için ne tür bir olanağa sahip olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Adli makamların bu konuda yürüttükleri muhakeme ile ilgili çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin, Yargıtay, 2004 yılının Ekim ayında, köşe yazarı Selahattin Aydar hakkındaki hapis kararını geri çevirmiştir. Yargıtay, kararında, laikliği savunan kişilerin "ateist" olarak tarif edilmesinin bir suç teşkil etmediğini belirtmiştir.

Ne var ki, yukarıda anılan 301. madde ile ilgili davalar, bazı hakim ve savcıların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ilgili içtihadı uyarınca karar verme konusundaki kapasiteleri hakkında ciddi kaygılar uyandırmaktadır. Sınırlı bir şekilde yorumlanmaya devam edilmesi halinde, Türkiye'de ifade özgürlüğünü korumak için kanunun tadil edilmesi gerekebilir.

Açık ve özgür tartışma konusunda genel olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2005 yılının Eylül ayı sonunda, Bilgi Üniversitesi'nde, "İmparatorluğun çöküş döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" adlı bir konferans gerçekleştirilmiştir. Daha önceden, 2005 yılının Mayıs ayında Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenmesi planlanan konferans, Adalet Bakanı'nın

Parlamento'da yaptığı eleştirel bir konuşma sonrasında, organizatörler tarafından ertelenmiştir. Ayrıca, İstanbul İdare Mahkemesi'nin, konferansın Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenmesini engelleyen bir karar almasını takiben, ertelenen konferansın yeri de son anda değiştirilmiştir. Bu engellere rağmen, konferansın, farklı bakış açılarının katılımı ve Başbakan ve hükümetin açık desteği ile gerçekleştirilmiş olması, önemli bir adım teşkil etmektedir.

Türkiye Yayıncılar Birliği'nin açıklamaları, Kürt ve Ermeni sorunları gibi hassas konularla ilgili kitapların yayımlanmasının, geçmiştekine oranla daha kolay olduğunu; ayrıca, yazar veya yayıncılara karşı açılan davalarda, beraat hükümlerinin daha sık olduğu belirtilmektedir. Ancak, belirli durumlarda, bu konulara ağırlık veren kitaplar halen yasaklanmakta, kimi zaman ilgili kişiler mahkum edilmektedir.

Karikatüristlere ve mizah yazarlarına karşı, Başbakan da dahil olmak üzere bazı kişilerin yasal yollara başvurmaları, kaygı uyandırmaktadır. 2005 yılının Haziran ayında, böyle bir davada, bir gazeteci 3 ay hapse mahkum edilmiştir.

Basın özgürlüğü ile ilgili olarak, her ne kadar yukarıda da belirtildiği gibi gazeteciler hakkında kovuşturmalar devam ediyor ve gazeteciler kimi zaman şiddet içermeyen ifadeleri nedeniyle mahkum ediliyorlarsa da, yeni Basın Kanunu ve yeni Ceza Kanunu'nun kabul edilmesi sonucunda, beraat hükümleri ve tahliye kararları gibi bazı olumlu gelişmeler olmuştur. Türk Basın Konseyi'ne göre, halihazırda, işleri ile ilgili nedenlerden dolayı hapiste olan gazeteci bulunmamaktadır.

Yeni Ceza Kanunu'nun yukarıda sözü edilen sorunlu maddeleri dışında, özellikle gazeteciler açısından kaygı uyandırıcı olan ve basının haber ve ifade özgürlüğüne zarar veren bir otosansür ortamı yaratan bazı diğer maddeler de halen Kanun'da yer almaktadır. Bu maddelerin bir kısmının, basın yolu ile işlenen suçlarda hapis cezalarının engellenmesi amacını taşıyan yeni Basın Kanunu ile çeliştiği görülmektedir. 285. madde, "bir soruşturmanın gizliliğinin ihlal edilmesi" durumunda, dört buçuk yıl hapis cezası öngörmektedir. 277. madde ise, "yargı görevini yapanları dışarıdan hukuka aykırı bir şekilde etkilemeye" teşebbüs edenler için iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Her iki madde de kanuni kovuşturmalar hakkında çalışan gazetecilere karşı kullanılabilir niteliktedir. 216. madde uyarınca, soruşturma evresindeki kişilere basın yolu ile iftira etmek, 1 yıldan 4 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılabilir niteliktedir.

Yeni Ceza Kanunu'nda yer alan basın özgürlüğüne yönelik sınırlandırmalar ile ilgili korkular karşısında, Basın Konseyi, 2005 yılının Haziran ayında yeni bir Hukuki Yardım ve Destek Servisi hizmete açmıştır. Bildirildiğine göre, bu Servis, yeni Kanunun hükümleri kapsamında soruşturmaya uğrayan gazetecilere bedava avukat temin edecektir. Servis aynı zamanda gazeteciler ile ilgili davaları takip etmek amacıyla bir gözlemci tayin edecektir. Uluslararası Yazarlar Birliği'ne göre, halihazırda Türkiye'de, 60 yazar, yayıncı ve gazeteci hakkında adli sürecin işlediği tahmin edilmektedir.

Gazeteciler, sendika kurma yönündeki çabalarında halen güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Geçen yıl **Radio ve Televizyon Yayıncılığı** ile ilgili olarak sınırlı ilerleme kaydedilebilmiştir. Devlet yayıncılık şirketi TRT tarafından yayınlanan programlara rağmen, Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yapılan yayınlarda halen katı zaman kısıtlamaları uygulanmaktadır. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın yapmak üzere yerel yayıncılar tarafından Radio Televizyon Üst Kurulu'na (RTÜK) onbir başvuru yapılmıştır. RTÜK başvuruları işleme koymak için gerekli belgeleri almadığını iddia etmektedir ve başvuru sahiplerine henüz herhangi bir cevap verilmemiştir. Bu başvurulardan bazıları Temmuz 2004'den beri beklemektedir.

RTÜK Kanunu, RTÜK tarafından para cezaları, programların ve yayın lisanslarının dondurulması ve iptalini de içerecek şekilde ağır cezaların verilmesi için, hala sıklıkla kullanılmaya devam edilmektedir. Mayıs 2005'de RTÜK özel TV kanallarındaki çeşitli programların durdurulmasını kararlaştırmış, bazı TV kanalları ise uyarı ve yaptırımlar ile karşı karşıya kalmıştır. Yerel kanalların RTÜK namına polis tarafından izlenmesi uygulamasına devam edilmiştir.

Bazı durumlarda RTÜK kararları mahkemeler tarafından iptal edilmiştir. Örneğin, Mart 2005'te Radio Dünya'nın (Adana) Kürtçe müzik yayımladığı gerekçesiyle 30 gün süreyle kapatılması kararlaştırılmıştır. Ancak, Nisan 2005'de Danıştay RTÜK tarafından aynı radyo istasyonuna karşı verilen daha önceki bir kararı Kürtçe müzik yayını yapılması nedeniyle yaptırım uygulanamayacağı gerekçesi ile iptal etmiştir.

Haziran 2005'de Parlamento, kanunun RTÜK üyelerinin Parlamento'da temsil edilen siyasi partiler tarafından seçilmesine olanak sağlayacak şekilde değiştirilebilmesi amacıyla Anayasa'nın 133. maddesine bir değişiklik getirmiştir. Temmuz'da yeni RTÜK kurulu seçilmiştir (bkz. Başlık 20, Kültür ve görsel/işitsel politika).

Dernek kurma özgürlüğü konusunda yeni Dernekler Kanunu, Kasım 2004'te uygulamaya geçmiştir. Geçen yılın raporunda belirtildiği gibi kanun, devletin derneklerin faaliyetlerine müdahale etme olanağının sınırlandırılması bakımından önem taşımakta ve şimdiden dernekler için bazı pratik faydalar sağlamaktadır. Bu sayede kanun Türkiye'de sivil toplumun daha fazla gelişmesini kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan, Mart 2005'te yürürlüğe giren ve Kanun'un uygulama kurallarını belirleyen yönetmelik, adı ve/veya hedefleri Türkiye Anayasası ile çeliştiği düşünülen örgütlerin kayıt edilmesine sınırlamalar getirmektedir. Yönetmelik, özellikle devletin bütünlüğü ve laiklik ilkesinin yorumlanması ile ilgili Anayasa maddelerini ilgilendirmektedir. Pratikte bu, AİHS'nin 11. maddesini (toplanma ve örgütlenme özgürlüğü) ihlal ederek belli bir kültürel kimliği veya dini öne çıkaran derneklerin hala kayıt olamayacağı anlamına gelmektedir. Şimdiden, bu tarz derneklerin resmi kayıt aşamasında sorunlarla karşılaştıklarına dair ihbarlar bulunmaktadır.

Yönetmelik yurtdışından alınan mali kaynaklar başta olmak üzere tebliğ prosedürlerini de içermektedir. Uygulamada, bu gibi gereklilikler, mali kaynak aktarımlarında önemli gecikmeler yaşayan bazı dernekler için sorun yaratmaktadır. Bu tür prosedürler AİHS'nin 11. maddesi ile uyumlarının değerlendirilebilmesi amacıyla yakından takip edilmeye devam edilecektir.

Dernekler Kanunu'na göre yurtdışından mali kaynak alınması konusunda vakıfların aynı sürece tabi olduğu belirtilmektedir, böylece bu tür kaynak almak için artık izin gerekmemektedir. Ancak, İçişleri Bakanlığı tarafından Ocak 2005'de yayımlanan bir tebliğe göre söz konusu vakıfların tüzüğünde bu tür yardımları alabileceklerine dair bir madde olması gerekmektedir.

81 ilde derneklerin sorumluluğu Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Dernekler Dairesi'ne geçmiştir. Yerel derneklerin masaları artık valilerin ofislerinde faaliyet göstermesine rağmen bu masalar için çalışan personel pek çok durumda daha önce aynı görevi Emniyet Genel Müdürlüğü için sürdürmüştür.

Her ne kadar derneklerin kaydı ile ilgili yeni yönetmelikten kaynaklanan sınırlamalar devam etse de, ırk, etnik kimlik, din, mezhep, bölge ve diğer azınlık gruplarına ait bazı dernekler kayıt olabilmıştır. Örneğin, Aralık 2004'de tüzüğünde yapılan bir değişikliği takiben, Ankara Kürt, Demokrasi, Kültür ve Birlik Derneği kayıt olabilmıştır.

Mayıs 2004'de Avrupa Komisyonu temsilcileriyle izin almadan bir toplantı gerçekleştirdiği gerekçesiyle yaptırımlarla karşı karşıya kalan Kürt Yazarlar Derneği, Ekim 2004'de Diyarbakır'da bir mahkeme tarafından beraat ettirilmiştir.

Buna rağmen, yeni mevzuat henüz istikrarlı ve yeknesak bir şekilde uygulanmamaktadır. Örneğin bazı bölgelerde STK'lar artık yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen kültürel aktiviteler, paneller ve toplantılar gerçekleştirmek için hala dernek masalarından izin almak zorunda olduklarından şikayet etmektedirler.

Eylül 2005'de Kaos GL Eşcinsel ve Lezbiyen Kültür, Araştırma ve Birlik Derneği'nin kayıt edilmesi Ankara'nın vali yardımcısı tarafından geçici olarak engellenmiştir. Derneğe ve yerel savcıya gönderilen bir mektupta Medeni Kanun'un "hukuka ve ahlaka aykırı" derneklerin kuruluşunu yasakladığı belirtilmiştir. Ancak, yerel savcı eşcinselliğin ahlaksızlık ile bir tutulamayacağı gerekçesiyle davayı takip etmemiştir.

Halen devam eden pek çok soruşturma ve kovuşturmadan anlaşılacağı gibi insan hakları savunucuları uygulamada ciddi boyutta adli taciz ile karşı karşıya kalmaya devam etmektedirler. Örneğin Ağustos 2004'den beri İnsan Hakları Derneği'ne 50 dava ve 3 soruşturma açılmıştır. Ekim 2004'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret hakkında Ocak 2005'de çıkan raporunda, İnsan Hakları Savunucuları için Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi "insan hakları savunucuları ve bağlı buldukları kuruluşlar hakkında sürdürülen yüksek sayıdaki kovuşturmadan duyduğu derin endişeyi" dile getirmiştir. Bu bağlamda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yeni bir maddesi uyarınca insan hakları savunucularının Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri altında soruşturmaya tabi olmaları halinde bazı suçlarda sanıkları savunamayacakları maddesi endişeye sebep olmaktadır (bkz. adli sistem). Nisan 2005'de İnsan Hakları Derneği'nin bazı üyeleri halen otoriteler tarafından soruşturulmakta olan ölüm tehditleri almışlardır.

Dernekler ve vakıflar, tüzüklerine uygun olmayan faaliyetler gerçekleştirdiklerinde ya da tüzükleri Anayasaya aykırı bulunduğu takdirde sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Temmuz 2005'de Diyarbakır'daki Kürt Demokrasi, Kültür ve Dayanışma Derneği, statüsündeki Kürtçe eğitim ve yayına ilişkin bir davayı askıda bırakarak kapanmıştır. Bunun da ötesinde bazı vakıfların, proje önerileri, tüzük parametrelerini aştığı gerekçesiyle Avrupa Komisyonu'nun verdiği hibe yardımlarını kullanmaları engellenmiştir.

Mayıs 2005'te Yargıtay, Öğretmenler sendikası Eğitim Sen'i statüsünde, anadilde eğitime ilişkin bir maddesinin Türk Anayasa'sına aykırı olduğu gerekçesiyle kapatmıştır. Sendikaya karşı yasal işlem Genel Kurmay'ın baskısıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından başlatılmıştır. Haziran 2003, Eylül 2004 ve Şubat 2005'te, Ankara İş Mahkemesi Türk Anayasasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre yorumlanması gerektiği gerekçesiyle Eğitim Sen lehine karar almış ve sendikanın kapatılması kararının, Uluslararası Sözleşmenin 10. (ifade özgürlüğü) ve 11. maddelerine (dernek kurma özgürlüğü) uymadığına karar vermiştir. Yargıtay'ın Mayıs 2005 tarihli kararı, "dernek kurma özgürlüğü ulusal güvenliğin korunması, ülkenin bütünlüğü ve kamu düzeninin korunması amacıyla sınırlandırılabilir" ve Türk vatandaşları Türkçe dışında başka bir dilde eğitim göremezler" gerekçesiyle bu hükmü iptal etmiştir. Sendika, kapatılmanın önlenmesinin bloke edilmesini önleyici ara tedbir olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine yapılan bir başvurunun sonucunu askıya alarak anadile ilişkin hükmü geri çevirmiştir.

Barışçı toplanma özgürlüğüne ilişkin olarak toplu gösteriler geçmişte olduğundan daha az sınırlandırılmaktadır. Birkaç örnek endişe yaratmıştır. Birçok bölgede güvenlik güçlerinin şiddet uygulaması, gösteriler ve sivil toplum örgütleri tarafından yapılan basın açıklamaları ileri sürülerek ortaya çıkmıştır.

6 Mart 2005 tarihinde Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla İstanbul'da düzenlenen bir gösteriye polis orantısız kuvvet uygulayarak müdahale etmiş, gaz bombası ve cop kullanmış, çok sayıda gösterici yaralanmıştır. Hükümet hızla, polisin bu tür davranışlarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Bu olayı takiben İçişleri Bakanlığı 6 polisi görevden almış ve cezaya çarptırmış ve 6 üst düzey memura da disiplin cezası vermiştir. Cumhuriyet Savcısı tarafından açılan kanuni soruşturma sürmektedir.

Bu olayı takiben, Nisan 2005'te İçişleri Bakanı, Ağustos 2004'te yayımlanan genelgenin uygulanmasının önemini idarecilere hatırlatarak, güvenlik güçleri tarafından orantısız kuvvet uygulanmasının önlenmesi ve aşırı güç uygulandığında uygun cezaların verilmesinin sağlanmasına ilişkin bir genelge yayımlamıştır. Yeni genelge, tutarlı bir uygulamanın sağlanmasının daha fazla gözetilmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesinde bir denetim organının kurulmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu tür genelgelerin uygulanması ilden ile farklılık göstermektedir. Mart ayında, Ankara'da barışçı toplanma özgürlüğü alanında reformların uygulanmasına ilişkin farkındalığın artırılmasına yönelik olarak yetkililerle bütün Türk vilayet valileri arasında bir toplantı düzenlenmiştir.

Gösteri, yürüyüş ve basın toplantılarına ilişkin Haziran 2004 genelgesinin açık ihlali olarak, STK'lar polisin dış ve bazen iç toplantılarını video kaydına aldıkları bildirmektedirler.

Siyasi partiler ile ilgili olarak Yargıtay, Başsavcı tarafından yedi siyasi partinin kapatılması talebi ile yaptığı başvuruyu reddetmiştir. Ancak, Türkiye Komünist Partisi (TKP), Hak ve Özgürlükler Partisi ve Demokratik Halk Partisi (DEHAP) hakkındaki kapatma davaları halen devam etmektedir. Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasi partilerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından belirlenen standartlar ve AİHM'nin içtihadı çerçevesinde işleyebilmesine olanak verecek şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Siyasi partilerin Türkçe dışındaki dilleri kullanması hala yasaktır (bkz. kültürel haklar).

Din özgürlüğü konusunda mevzuat ve uygulamada Ekim 2004'den bu yana çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Dernekler ile ilgili mevzuattaki iyileşmelere rağmen mevcut yasal çerçeve dini toplulukların dinlerini yüceltmek ve korumak amacıyla tüzel kişiliğe sahip dernekler kurma haklarını tanımamaktadır. Uygulamada gayri Müslim dini topluluklar ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir: Vakıflar tüzel kişilik sahibi olamamaktadır. Kısıtlanmış mülkiyet hakları, vakıflarının yönetimine müdahale edilmesi ve din adamı yetiştirememesi gibi çeşitli problemler bulunmaktadır. Alevi toplumu ibadet yerlerinin tanınması, ilgili devlet organlarında temsil edilmesi ve zorunlu dini eğitim gibi konularda sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir.

Halihazırda Parlamento'da görüşülmekte olan Vakıflar Kanunu üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Kanun'un gayrimüslim topluluklar için iyileştirmelere yola açma potansiyeli bulunmaktadır ancak, mevcut haliyle bu konudaki Avrupa standartlarını karşılamamaktadır. Daha genel ve kapsayıcı bir dini çoğulculuk sadece tüm dini toplulukların işleyişi için gerekli şartları belirleyen açık ve kapsamlı bir yasal çerçevenin oluşturulması ile garanti edilebilir.

Dini özgürlük konusunda Danıştay bazı olumlu kararlar almıştır. Haziran 2005'te aldığı kararın Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir vakfın kontrolüne ve dolayısıyla mal varlığına el koymasına olanak veren durumları azaltması öngörülmektedir. Karar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün artık hayır işi işlevini yitirdiği gerekçesiyle 1997'de Büyükada Kız ve Erkek Yetimhanesi'ne el koyma kararını iptal etmiştir. Danıştay aynı ay içinde, Hıristiyanlık hakkında programlar yayımlayan bir radyo istasyonu lehine karar almış ve Camiler ile Hıristiyan Kiliselerin suyu ücretsiz kullanması konusunda eşit muameleyle tabi tutulması ilkesini benimsemiştir.

Cami dışındaki ibadet yerlerinin açılabilmesi ve işleyebilmesini sağlamak için çabalar artırılmıştır. İstanbul'un en büyük sinagogu geçen yılki bombalamadan sonra Ekim 2004'te Başbakan'ın da katıldığı resmi bir törenle tekrar açılmıştır. Haziran 2005'te Diyarbakır'daki Protestan kilisesi nihayet bir ibadet yeri olarak tanınmış ve Mart 2005'te Ankara'da bir Protestan kilisesi dernek olarak kurulmuştur. Mayıs 2005'de Bahai topluluğunun bahçesini yenilemek için yaptığı talep kabul edilmiş ve Aralık 2004'te Belek'te Cami, Kilise ve Sinagog'dan oluşan bir "dinler bahçesi" kompleksi açılmıştır.

Dini vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalelerine maruz kalmaya devam etmektedirler. Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıfları feshetmek, malvarlıklarına el koymak, adli bir karar olmaksızın mütevellilerini azletmek,, aktiflerinin yönetimi ve muhasebelerine müdahale etmek gibi imkanlara sahiptir.

Gayrimüslim Dini Vakıfların Yönetim Kurullarının Çalışma Metot ve Kurallarını Düzenleyen Haziran 2004'de kabul edilen tüzüğün, Ermeni toplumunun yeni kurallara göre seçim yapma talebi üzerine uygulanmadığı rivayet edilmektedir.

Mülkiyet hakları konusunda Ocak 2003 Yönetmeliği ile uygun olarak yapılan 2285 kayıt başvurusunun 341'i kabul edilmiştir. Başvurular sadece Yönetmelik'te sıralanan 161 azınlık vakfı tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Dini toplulukların yasal statülerinin olmadığı göz önüne alınırsa varolan mülkleri sürekli olarak el konulma riskini taşımakta ve yargıyı kullanarak el konulan mülklerin geri alınmasının önünde sayısız engel bulunmaktadır. Katolik ve Protestan topluluklarını da içeren bir grup gayrimüslim dini topluluklara vakıf kurma hakkı halen tanınmamıştır. Bu şekilde, bu topluluklar, kayıt olma, mülkiyet edinme ve elden çıkarma haklarından mahrum edilmektedir.

Son gelişmeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Hazine başta olmak üzere bazı devlet organlarından artan oranda baskı olduğunu düşündürmektedir. Gayrimüslim dini vakıfların el konulan mallarının üçüncü kişilere satılmasını amaçlayan ihale çağrılar düzenlenmiştir. Örneğin, Temmuz 2005'de "birleştirilmiş" (yönetimine Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından el konulan) veya Hazine'ye transfer edilen Rum Ortodoks vakıflarına ait mülk ile ilgili çağrılar yapılmıştır. Çağrılar, bu durumdaki mülklerin ilgili vakıflara iadesini öngören ancak üçüncü kişilere satılan mülk için tazminat içermeyen taslak Vakıflar Kanunu metni Parlamento'da olması nedeniyle satışla sonuçlanmalarına rağmen endişe uyandırmaktadır.

2000 yılından kalan *Institut de Pretres français* davasındaki anlaşmalı çözümün şartları hala yerine getirilememiştir. Enstitü adına kullanma ve intifa etme hakkının kaydedileceği bir dernek kurulması mümkün olmamıştır.

Din adamı yetiştirilmesi konusundaki sürekli yasak gayrimüslim toplulukların varlıklarını mevcut jenerasyonun ötesinde sürdürebilmelerini zorlaştırmaktadır. Eğitim Bakanı'nın Ekim 2005'te 1971'den beri kapalı olan Heybeliada ruhban okulunun kapalı kalmasına karşı olduğunu açıklamasına rağmen kurumun tekrar açılmasını kolaylaştıracak adımlar atılmamıştır. Milliyet ilkesi nedeniyle Süryani ve Keldani'ler gibi Türk olmayan din adamlarının belirli kiliseler için çalışmaları kısıtlanmaktadır. Ekümenik Patrik sıfatının resmi kullanımının yasaklı durumu devam etmektedir. Bazı dini azınlık kiliselerine yönetici seçilmesi ciddi kısıtlamalara tabidir. Türk olmayan Hıristiyan din adamları vize, oturma izni ve çalışma izinlerinin yenilenmesi esnasında zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedirler.

Din dersi kitapları Hıristiyan azınlığın endişelerini gidermek üzere yeniden düzenlenmiştir. Ancak, din adamları ve teoloji okulları mezunlarının azınlıklar tarafından işletilen okullarda çalışmaları hala mümkün olmamaktadır.

Bazı gayrimüslim topluluklar geçen yıldan bu yana özellikle aşırı uçlardaki gruplar tarafından şiddete ve tacize maruz kalmışlardır. Örneğin, Ekim 2004'te Fener Rum Patrikhanesine bir bombalı saldırı düzenlenmiş, şans eseri can kaybı olmamıştır. Ocak 2005'den bu yana Protestan kiliselerine çeşitli saldırılar düzenlenmiştir. Mart 2005'de Diyanet İşleri misyonerlik faaliyetlerine karşı bir hutbe yayımlamıştır.

Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumu ile ilgili olarak fazla bir değişiklik olmamıştır. Alevilerin Diyanet tarafından temsil edilmemeleri ve bir dini topluluk olarak tanınmamaları durumu devam etmektedir. Kendi ibadet yerlerini açarken hala sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Cemevlerinin yasal statüsü bulunmamakta, ilgili otoritelerden mali destek almamaktadırlar. Ocak 2005’de Alevi topluluğuna Ankara’da bir Cemevi kurma konusunda Cemevi’nin bir ibadet yeri olmadığı gerekçesi ile izin verilmemiştir. Alevilerin talepleri konusunda seslerini giderek yükseltmelerine rağmen Diyanet başta olmak üzere ilgili makamlar mevcut uygulamayı değiştirme ihtiyacı duymamaktadır.

Alevi çocuklar okullarda kendi farklarını gözetmeyen zorunlu Sünni eğitime tabi tutulmaktadır. Alevi bir çocuğun ailesinin Sünni din eğitiminin zorunlu olması ile ilgili olarak açtıkları bir dava AİHM’de bekleme aşamasındadır. Şubat 2005’de Milli Eğitim Bakanlığı gelecek yıldan itibaren Aleviliğin ve Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinlerin de zorunlu dini eğitim kapsamına alınacağını duyurmuştur.

Avrupa Konseyi İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu’nun (ECRI) Şubat 2005’de yayımlanan Türkiye hakkındaki üçüncü raporunda din eğitiminin seçmeli yapılması veya tüm dini kültürleri kapsayacak şekilde düzenlenmesi tavsiye edilmektedir. Raporda ayrıca kimlik kartlarında dinin belirtilmesi uygulamasının kaldırılması tavsiye edilmektedir. Komisyonun tavsiyeleri Haziran 2005’te İstanbul’da sivil toplum ile yapılan bir yuvarlak masa toplantısında resmi olarak sunulmuştur.

Ekonomik ve sosyal haklar

Yeni Ceza Yasasının yürürlüğe girmesinin önemli iyileşmeler sağlamasına rağmen *kadın haklarıyla* ilgili geçen yılın raporunda olduğu gibi az gelişme kaydedilmiştir. Türkiye’deki kadın sorunlarının başında aile içi şiddet, “namus cinayetleri”, okuma-yazma bilmeyenlerin yüksek oranı ve Parlamento’ya, yerel temsil organları ve işgücü piyasasına düşük katılım gelmeye devam etmektedir. Bu aynı zamanda son olarak yayımlanan ve durumun iyileştirilmesi için somut önerilerde bulunan Kadın Hakları ve Kadın-Erkek Eşitliği hakkındaki Avrupa Parlamentosu Raporu¹²’nin varlığı sonucudur. Ailenin Korunması Hakkındaki Yasanın dahil olduğu mevcut yasal reformların uygulanması yetersiz kalmaktadır.

Kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi için daha fazla çaba gerekmesine rağmen Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nü kuran yasanın Kasım 2004’de yürürlüğe girmesi olumlu bir gelişmedir. Genel Müdürlük, 2005 yılında Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ile işbirliği içerisinde ülke çapında kadınlara yönelik şiddetle ilgili bir bilinçlendirme kampanyası başlatmıştır.

Ağustos 2005’de Kadının Statüsü Danışma Kurulu’nun oluşturulmasına ilişkin bir yönetmelik yayımlanmıştır. Tüm bakanlıkların yanı sıra ilgili akademik kurumlar ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşan kurul, kadınların statüsü ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün işleyişiyle ilgili devlet politikalarının planlama ve uygulamasına ilişkin tavsiyelerde bulunacaktır.

¹² Türkiye’de Kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi hayattaki rolüne ilişkin Rapor. Kadın Hakları ve Kadın-Erkek Eşitliği Komitesi A6-0175/2005, 10 Haziran 2005

Kadın Hakları ve Kadın-Erkek Eşitliği Parlamenter Komitesi ve Kadın ve Çocuklara Yönelik Şiddete ilişkin bir Komite oluşturulmuştur. Birinciye ek olarak ikinci komite "namus cinayetleri"nin neden ve araçlarını önlemeye yönelik faaliyetlere odaklanacaktır. (*Bkz. insan haklarının uygulanması ve teşvik edilmesi bölümü*)

Türkiye'de halen aile içinde yüksek oranda fiziksel ve psikolojik istismar bulunmaktadır: cinsel istismar, zorlama ve sık erken evlilikler, gayri resmi dini nikahlar, çokeşlilik, insan ticareti ve "namus cinayetleri" raporlarda yer almaya devam etmektedir. Söz konusu şiddetle ilgili istatistik verinin olmaması, mağdurların etkili bir şekilde izlenememesiyle birlikte bu sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik çabaları engellemektedir.

Mahkemeler yeni ceza kanununun ilgili hükümlerini uygulamaya başlamaktadır. Ağustos 2005'de mağdur tarafından tahrik edildiği gerekçesiyle namus cinayeti failinin hapis cezasının indirilmesini öngören bir alt mahkemenin kararı Yargıtay tarafından geri çevrilmiştir. Kararın gerekçesinde, yeni ceza kanununun söz konusu suçların cezasında indirim öngörmemesine atıfta bulunulmuştur. Ekim 2005'de mahkemeler iki farklı namus cinayeti davasıyla ilgili en ağır cezayı (ömür boyu hapis) vermiştir.

Güvenlik güçlerinin kadınların şiddetle ilgili şikayetlerini soruşturmadaki halen sık sık yaşanan başarısızlığından dolayı Ailenin Korunmasına ilişkin Kanunun uygulanmasının ivedilikle temin edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle aile içi şiddet mağdurlarıyla ilgilenen personele -sosyal alanda çalışanlar, yasa uygulayan memurlar, sağlık hizmetleri sağlayanlar ve yargı çalışanları vb- daha fazla eğitim verilmesi ve mağdurlara danışmalık hizmeti veren kaynakların daha da yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Türkiye'de kadın sığınma evlerinin sayısının geçen yıldan bu yana yükselmiş olmakla birlikte sığınma evleriyle ilgili yasal hükümlerin artırılmasına ivedilikle ihtiyaç bulunmaktadır. Bu açıdan Temmuz 2004'de Parlamento tarafından kabul edilen Belediyeler Yasası'nın 50000'in üzerinde nüfusu olan belediyelerin sığınma evi sağlamasını zorunlu kılan hükmünün merkezi idarenin uygun mali ve teknik desteğiyle tam olarak uygulanması umulmaktadır. Nisan 2005'de Kadından Sorumlu Devlet Bakanı sığınma evlerinde kalan kadınların güvenliğini, gizliliğin temin edilerek sağlanması amacını taşıyan bir genelge yayımlamıştır. Mevcut olan 13 sığınma evinin işleyişinin genelgeye ve ötesinde uluslararası standartlara uygun olmasının sağlanması gerekmektedir.

Çeşitli yasal ve uygulamaya dönük girişimlere rağmen cinsiyet temelli ayrımcılık sorunu endişe verici bir durum teşkil etmektedir. Kadınlar büyük ölçüde eğitimsizlikten ve düşük okuma yazma oranından (Türkiye'deki kadınların yaklaşık %20'si okur yazar değildir ve bu oran Güneydoğuda daha yüksektir) ayrımcı uygulamalardan olumsuz etkilenme durumunda kalmaktadır. Sekiz yıllık eğitim zorunlu olmasına rağmen her yıl yarım milyondan fazla kız çocuk okula gitmemektedir. Güneydoğuda, kızların yalnızca %75.2'si ilköğretim okullarına kayıtlıdır; buna karşılık tüm ülkede bu oran %91.8'dir. Bununla birlikte geçen yılın ilerleme raporunda yer alan, kızların eğitimini teşvik eden 2003 tarihli UNICEF kampanyasıyla yaklaşık 113000 kız çocuğu ilköğretime geri dönmüştür. Bazı ulusal gazetelerin de içinde yer aldığı özel sektör benzer kampanyalar düzenlemişlerdir.

Güneydoğunun bazı kesimlerinde kızların yaygın bir şekilde nüfusa kayıt edilmemesi sorunu artırmaktadır. Sınıflarda kadınların okul ders kitaplarında tanımlanma şekli sık bir şekilde kadınlara karşı ayrımcı davranışları desteklemektedir. Resmi makamlara göre, ders kitaplarından ayrımcı ve ataerkil atıfların çıkarılmasını amaçlayan Ders Kitaplarında İnsan Hakları projesi tamamlanmıştır. Bununla birlikte, gözden geçirilmiş ders kitapları henüz kullanılmamaktadır.

Kadınların işgücüne katılımı %25.4 ile OECD ülkeleri içinde en düşük oranlar arasındadır. Pek çok kadın halen gayri resmi sektörlerde çalışması nedeniyle sosyal güvenlik kapsamında değildir. Bununla birlikte, kadınların bazı mesleklere katılımı göreceli olarak güçlüdür: avukatların, akademisyenlerin ve doktorların yaklaşık %30'u kadındır. Temmuz 2005'de, Türkiye'de ilk kez bir kadın Anayasa Mahkemesi Başkanı seçilmiştir. Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın istihdam edilen kadınların annelik hakkının korunmasına ilişkin 8. maddesini kabul etmemiştir.

Çocuk haklarıyla ilgili olarak; çocukların özellikle kızların eğitim hakkına bazı bölgelerde itibar edilmemekte ve okula devam özellikle Güneydoğunun kırsal kesimlerinde düşük olmaktadır. (*Bkz. üst paragraflar*)

Türk İş Yasası'nın 15 yaşın altındaki çocuk işçiliğini yasaklamasına rağmen yasanın uygulama alanıyla ilgili pek çok eksiklik bulunmaktadır. (*Bkz. 19. Başlık-Sosyal politika ve istihdam*)

Çocukların Korunmasına ilişkin yeni bir kanun Temmuz 2005'de kabul edilmiş, böylece ilk kez gerek özel sorunları olan gerekse soruşturma kapsamında bulunan çocukların veya hükümlü çocukların hak ve refahının korunmasını hedefleyen yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Kanun, memnuniyet verici bir gelişme olarak kabul edilse de, çocuk suçlularla (12-18 yaş arası) ilgili hükümlerin halen normal cezai çerçeve kapsamında yer alması nedeniyle çocuklara yönelik mevzuata ilişkin uluslararası standartları tam olarak karşılamamaktadır. (*Bkz. Yargı sistemi ile ilgili bölüm*)

Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesini (çocukların ve genç kişilerin korunma hakkı) ve 17. maddesini (annelerin ve çocukların sosyal ve ekonomik olarak korunması) kabul etmemiştir. Ayrıca, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin Mayıs 2002'de sunulması gereken düzenli rapor henüz BM'ye ulaştırılmamıştır.

Rapor döneminde, süregelen sokak çocukları sorunuyla ilgili bazı adımlar atılmıştır. Kasım 2004'de Sokak Çocukları Parlamento Komitesi oluşturulmuş ve politika önerileri içeren pek çok rapor yayımlanmıştır. Sokaklarda çalışan ve/veya yaşayan çocuklar sorununun çözümüyle ilgili İçişleri, Adalet, Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarının, ayrıca Kadın ve Aileden sorumlu Devlet Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir bakanlar arası komite oluşturulmuştur. Bu komitenin oluşturulmasını takiben Mart 2005'de Başbakanlık tarafından yayımlanan bir genelge ile sekiz bölgede söz konusu çocuklarla ilgili pilot projeler tasarlanmıştır. Bu model, çocukların sağlık bakımları, rehabilitasyonu ve eğitimleriyle birlikte topluma yeniden entegre edilmelerini hedeflemektedir.

Ergenlere yönelik adalete ilişkin Türkiye'deki üç uzman islahi ve 16 ergen mahkemesi mevcut ihtiyaçlara cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Yukarıda sözü edilen ve Temmuz ayında kabul edilen Çocukların Korunmasına ilişkin Kanun her bölgede çocuk mahkemelerinin kurulmasını gerektirmektedir.

Engelli kişilerin haklarına ilişkin, yeni bir Engelli Kişiler Kanunu Temmuz 2005'de kabul edilmiştir. Kanun engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadele ihtiyacını belirtmekte ve yeni Ceza Kanunu'na atıfta bulunarak engellilik temelli ayrımcılığın suç olduğunu belirtmektedir. *(Bkz. 19. Başlık-Sosyal politika ve istihdam)*

Türkiye'de zihinsel sağlığa ilişkin yasa bulunmaması ve zihinsel engellilere yönelik bakım olanaklarının az olması nedeniyle bireyler sıklıkla gereksiz yere hastanelerde bakım altına alınmaktadır. Anestezi yapılmaksızın elektrokonvülsif veya "şok" terapisi kullanımı bildirilmiştir. Ayrıca, rehabilitasyon tedavisinin olmadığı, gereksiz fiziksel engelleme kullanımının yanı sıra rehabilitasyon merkezlerindeki ve yetimhanelerdeki insanları uygun olmayan besleme yöntemleri yönünde bazı bildirimler olmuştur. Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın fiziksel veya zihinsel engelli kişilerin mesleki eğitim, rehabilitasyon ve sosyal olarak yeniden topluma kazandırılmasına ilişkin 15. maddesini kabul etmemiştir.

İşçi sendikalarına ilişkin olarak, örgütlenme ve toplu sözleşme hakkına ilişkin önemli kısıtlamalar bulunmaktadır. Örneğin grev hakkı ile ilgili olarak Türkiye henüz ILO standartlarını yakalayamamıştır.

Özel sektörde toplu sözleşme ve grevler konusu 1980'lerin başlarında kabul edilen ve 2001 yılında küçük bir değişiklik yapılan iki kanunla düzenlenmiştir. Söz konusu kanunlara göre bir işçi sendikasının işletme düzeyinde toplu sözleşme imzalaması için şirketteki çalışanların en az %50'sini temsil etmesi ve ülke çapında ilgili sektörün işçilerinin %10'una tekabül etmesi gerekmektedir. Mevcut düzenleme ayrıca çalışanların işçi sendikalarına üye olmaları için bazı hantal prosedürler öngörmektedir. (Örneğin, noter kanalıyla başvuru)

Kamu sektöründe, 2001 yılında kabul edilen ve 2004 yılında tadil edilen Kamu Çalışanları Sendikası Kanunu bazı kamu çalışanları gruplarının sendikalara üye olmasının engellemesi ve grev yapma ve toplu sözleşme konularında önemli kısıtlamalar içermesi nedeniyle temel eksiklikler içermektedir. Haziran 2005'de Başbakanlık tarafından yayımlanan kamu sektörü sendikalarının faaliyetlerini kolaylaştırmayı amaçlayan genelge bu eksikliklere dikkat çekmemektedir. Bununla birlikte hükümet ve kamu çalışanları sendikaları konfederasyonları arasında sendika üyeliği harçlarına devlet katkısına ilişkin varılan Ağustos 2005'deki toplu sözleşme görüşmeleri bu alandaki olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilmektedir. *(Ayrıca bkz. 19. Başlık-Sosyal politika ve istihdam)*

Yeni Ceza Kanunu, sendika üyeliği ve sendika faaliyetlerine katılım konusunda güç kullanan ve diğerlerini tehdit edenlere yönelik hapis cezası öngörmektedir. Ayrıca, sendika faaliyetleri yasal olmayan şekilde engellendiği takdirde de hapis cezası öngörülmüştür. Bununla birlikte, sendikal faaliyetlerde bulunduğundan dolayı işten çıkarılan veya başka işe kaydırılan kamu sektörü çalışanları bulunduğu bildirilmiştir.

Sendikalarla ilgili 2005 yılı içerisinde Mayıs ayında Türkiye'deki en geniş öğretmen sendikası, Eğitim-Sen ile ilgili ciddi bir ihlal olmuş; Yargıtay, kuruluş tüzüğü'nün kişinin anadilinde eğitilmesi hakkıyla ilgili maddesini Anayasa'ya aykırı bulmuş ve sendikanın kapatılmasına karar vermiştir. (*Bkz. Örgütlenme özgürlüğü bölümü*)

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bazı standartlarını karşılayamamaktadır. Bu alandaki ILO Sözleşmelerini imzalamış ve kabul etmiş olmasına rağmen -No 87 (Örgütlenme ve Örgütlenme Hakkının Korunması) ve No 98 (Örgütlenme ve Toplu Sözleşme)- yukarıda belirtildiği şekilde iç mevzuat uygun bir şekilde uygulanmamaktadır. Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın 5. maddesi (örgütlenme hakkı) ve 6. Maddesini (grev hakkı ile birlikte toplu sözleşme hakkı) kabul etmemiştir. Türkiye Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı Ekim 2004'de imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

Yasal kısıtlamaların bir sonucu olarak, işgücünün büyük bir kısmını korumasız bir şekilde bırakılarak işletmelerde çok sınırlı sayıda toplu görüşme imzalanmıştır. Pek çok özel firmada sosyal diyalog sınırlıdır veya yoktur.

Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması

Türkiye'nin azınlık haklarına olan yaklaşımı son ilerleme raporundan bu yana değişmemiştir. Türk makamlarına göre, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca Türkiye'deki azınlıklar sadece gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Resmi makamlar tarafından Lozan Antlaşması çerçevesinde görülen azınlıklar Musevi, Ermeni ve Rumlardır. Ancak Türkiye'de, ilgili uluslararası ve Avrupa standartları ışığında, azınlık olarak tanımlanabilecek başka topluluklar da vardır.

Ekim 2004'te, Başbakanlığa bağlı bir devlet kurumu olan İnsan Hakları Danışma Kurulu, özellikle 1923 Lozan Antlaşması'nın yorumunun kısıtlı olmasının altını çizen ve Türkiye'yi, azınlık politikasını uluslararası standartlara göre uyumlaştırması yönünde teşvik eden bir rapor yayımlayarak, azınlık ve topluluklar politikasını sorgulamıştır. Aynı zamanda rapor, eşit vatandaşlık temeline dayalı farklı kimlik ve kültürlere sahip grupların haklarının garanti altına alınarak korunması ve geliştirilmesi amacıyla, Türk Anayasası ile tüm ilgili yasaların liberal, çoğulcu ve demokratik bir içeriğe kavuşması için gözden geçirilmesi çağrısı yapmıştır.

Rapor, Türkiye'de şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Ancak, raporun yazarı ve Kurul'un Başkanı'nın pozisyonlarının savunulamaz olduğu iddia edilerek haklarında hemen bir soruşturma başlatılması ve bu kişilerin istifa etmesi endişe doğurmuştur. Söz konusu Kurul, o tarihten itibaren işlevsel değildir.

Bu çerçevede, Türkiye'nin, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde azınlık haklarına yönelik koyduğu ve birçok AB üye devleti tarafından söz konusu Sözleşme'nin amacı ile bağdaşmadığı gerekçesiyle karşı çıkılan çekince ile BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde eğitim hakkına yönelik koyduğu çekince¹³ endişe yaratmaktadır. Bu çekinceler, azınlık haklarının korunması

¹³ BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne ilişkin Türkiye'nin çekincesi: "Türkiye Cumhuriyeti, sözleşmenin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar".

alanında daha fazla ilerleme kaydedilmesinin engellenmesinde kullanılabilir. Özellikle, Türkiye'nin Sözlşmelere yönelik çekincelerinin, bu maddelerde garanti altına alınan hakların sadece çekincelerde atıfta bulunan hükümlerde ve kurallarda yer verilen topluluklarla sınırlı kalacağı anlamına gelmeyeceği ümit edilmektedir.

Şubat 2005'te, AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, 2003 yılında başlatılan diyaloğun devamını getirmek amacıyla, Türkiye'nin daveti üzerine Ankara'yı ziyaret etmiştir. Ancak diyalogu yukarıda belirtilen geleneksel yaklaşımın ötesine taşımak konusunda çok az ilerleme kaydedilmiş ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri'nin Türkiye'nin Güneydoğusunu ziyaret etme teklifi kabul görmemiştir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri ile görüşmelerin daha geniş bir zeminde yeniden başlatılması Türkiye'nin, AB üye ülkelerinde en iyi uygulamalara dayanarak müteakip uyum çalışmalarını kolaylaştırmasını sağlayacaktır.

Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözlşmesi ile Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamamıştır. Ayrıca, kamu makamlarının ayrımcılık yapmasının genel olarak yasaklanmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözlşmesi'nin 12 No'lu Ek Protokolü'nü onaylamamıştır. Söz konusu anlaşmaların kabul edilmesi, azınlıkların genellikle ayrımcı uygulamalara tabi tutulmasına ve üst düzey idari ve askeri görevlere gelmekte karşılaşılan zorluklara son verilmesi açısından önem taşımaktadır.

Ocak 2005'te, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Valilikler, daha önce İl Emniyet Genel Müdürlükleri bünyesinde bulunan gayrimüslimlere ilişkin sağlık, sosyal, kültürel ve eğitim kurumları alanlarını da kapsayan, birçok konuda sorumluluk üstlenmiştir. İlgili belgelerin valiliklere aktarımının devam ettiği bildirilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde iki yıldır yürütölen ders kitaplarındaki ayrımcı ifadelerini gözden geçirme çalışmasına rağmen, 2005-2006 eğitim yılı için hazırlanan tarih kitapları azınlıkları hala güvenilmez, hain ve devlete zarar verici olarak göstermektedir. Şubat 2005'te, MEB tarafından desteklenen Tarih Vakfı, diğerlerine ilaveten birçok tavsiyede bulunarak MEB'i, ders kitaplarını, kültürel çeşitliliğin tehdit değil avantaj olarak algılandığı çoğulcu toplum imajının teşvik edilmesi yönünde değiştirmesi çağrısında bulunmuştur. Türkiye'ye ilişkin yeni raporunda İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, makamları, öğrencilerin çokkültürlü toplumun olumlu yönleri konusunda bilincini artırmak amacıyla "müfredat ve ders kitaplarının gözden geçirilmesini..." teşvik etmektedir.

Musevi, Rum ve Ermeni okullarında (bu okulların Müdür Yardımcısı, MEB'i temsil eden bir Müslüman'dır ve Müdülden daha fazla yetkiye sahiptir) çift müdürlük konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Rum azınlığı, yeni eğitim malzemelerinin onaylanması ile yurtdışında eğitim görmüş öğretmenlerin tanınması konusunda zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir. İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun raporu, azınlık okullarının uygun şekilde işlenmesi yönünde gerekli adımların atılmasında ilgili resmi makamları teşvik etmektedir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözlşmesi'ne ilişkin Türkiye'nin çekincesi: "Türkiye Cumhuriyeti, sözlşmenin 13. maddesinin 3 ve 4. paragraflarını, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3, 14 ve 42. maddelerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar".

Öte yandan, Rum azınlık öğretmenlerine 2003 İş Kanunu'na aykırı olarak, Türk kökenli meslektaşlarının durumu ile çelişen biçimde sadece bir okulda çalışma izni verilmektedir. Ermeni dili öğretmenlerinin eğitimi, İstanbul Üniversitesi bünyesinde Ermeni dili bölümünün açılmasının Türk makamları tarafından askıya alınması nedeniyle halen mümkün değildir. Süryaniler gibi gayrimüslim topluluklara, resmi makamlar tarafından genellikle Lozan Antlaşması çerçevesinde azınlık olarak görülmediği için, okul açma izin verilmemiştir.

Edinilmiş mallar konusunda verilen haklara ilişkin bir kararı mevcut olmasına rağmen, Rum vatandaşlar uygulamada sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi konuya ilişkin en az bir dava görmüştür.

Gökçeada'daki Rum azınlıklar birçok zorlukla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu da, mal ve mülk müsaderesine yol açan özellikle mevcut tapu sicili ile arsa ve yapıların "doğa ve kültür anıtları" olarak belirtilmesi bağlamındadır. Buna ek olarak, geçmişte kamulaştırılan arsalar için başlatılan ihale raporları mevcuttur ve Rum azınlığın beklentilerine karşın, Haziran 2005'te eski bir Rum azınlık okulu otel olarak işletilmeye başlamıştır. Nisan 2005'te, Başbakan Erdoğan adayı ilk kez ziyaret etmiştir ve sözkonusu azınlığın sorunlarını dinlemiştir. Haziran 2005'te, adayı Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi Türk ve Yunan üyesi de ziyaret ederek Rum azınlığın birçok sorunla karşılaştığı sonucuna varmıştır. Türk üye, bu sorunların çözümüne yönelik yasa değişikliklerinde bulunma niyetini ifade etmiştir.

Çingene kökenlilerin Türkiye'ye göçmen olarak girmesini yasaklayan mevzuat halen yürürlüktedir. Çingene kökenlilerin iskan, eğitim, sağlık ve istihdam konularında elverişli koşullara erişmekte güçlüklerle karşılaştığı bildirilmektedir. Geçen son iki yılda beş ilde, Çingene kökenlilerin haklarını savunan örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerle işbirliği çerçevesinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Türkiye'de Çingene kökenlilerin tam sayısı ile yerleşimlerinin haritasını belirlemek ve karşılaştıkları sorunları net olarak belirlemek amacıyla bir araştırma başlatmıştır.

Kültürel hakların korunmasına ilişkin olarak, geçen ilerleme raporuna göre sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kürtçe dahil Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınları yapılmasına devam edilmektedir ancak, önemli kısıtlamalar sürmektedir. *(Bkz.Radyo ve Televizyon Yayıncılığı bölümü)*

Ağustos 2005'te, tüm mevcut kurs sahiplerinin geriye kalan beş okulu kapatma kararı almasıyla, Kürtçe öğretimi ciddi biçimde sekteye uğramıştır. Bu okulların arasında yakın bir tarihte Mardin'de açılan - Nisan 2005- bir okul da yer almaktadır. Adana ve Batman'da da iki okul kaynak sıkıntısı nedeniyle daha önceden yıl başında kapanmıştı.

Söz konusu kursların kapanmasında, kaynak sıkıntısı ve özellikle müfredat, öğretmenlerin atanması, ders programı ve katılanlara yönelik kısıtlamalar dahil çeşitli faktör etkili olmuştur. Genel olarak, kurs sahipleri bu tür kurslara taleplerin özellikle paralı olması nedeniyle sınırlı kaldığını iddia etmiştir.

İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu raporu, Türk makamlarını, devlet okullarında Türkçe'den başka hiçbir dilin ana dil olarak okutulmamasını öngören Anayasa'nın 42. maddesinin gözden geçirilmesini teşvik etmektedir. Aynı zamanda rapor, ana dili Türkçe olmayan çocukların Türkçe

öğrenmesi için gerekli hükümlerin garanti edilmesinin önemini altını çizmektedir. Öte yandan rapor, Türkçe bilmeyenlerin kamu hizmetlerine erişimindeki engelleri aşmak amacıyla kapsamlı önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Son birkaç yıldır, Kürtçe'nin kullanılması ve Kürt kültürünün çeşitli biçimlerde ifade edilmesi konusunda daha fazla hoşgörü gösterilmesine rağmen, kısmen Güneydoğu'da süren şiddete bağlı olarak 2005 yılının başında gerginlik artmıştır (*Bkz. Güneydoğu bölümü*). Bu yılki Mart ayında düzenlenen Nevruz kutlamalarına izin verilmiştir ve kutlamalar çoğu ilde sakin geçmiştir ancak, Mersin'de iki genç tarafından Türk bayrağının yakılması bazı milliyetçi tepkileri körüklemiştir.

Kürtçe dilinin kullanım hakkının garanti altına alınmasında yargının rolü karmaşıktır. Mayıs 2005'te Yargıtay, bir seçim kampanyası sırasında Kürtçe müziğinin kullanılmasının yasaklanmasını öngören kararı iptal etmiştir. Ancak Diyarbakır Ceza Mahkemesi, Kürtçe şarkı sözlerinin yasadışı örgütü destek amaçlı propaganda oluşturduğunu belirten eski Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesine dayanarak, Ocak ve Şubat 2005'te birçok müzik albümünü müsadere emri vermiştir. Buna ek olarak, bazı Kürtçe isimlerin kaydına ve ülkede farklı uygulamalara ilişkin sorunlar sürmektedir.

Siyasi partilerin Türkçe dışındaki dillerin kullanması konusunda kısıtlamalar mevcuttur. Ekim 2005'te, DEHAP İl Başkan Yardımcısı Reşit Yardımcı, 2003 yılında DEHAP konferansında Kürtçe konuştuğu için mahkeme tarafından altı ay hapse mahkum edilmiştir. Ocak 2004'te parti toplantısında Kürtçe beyannameler okuyan HAKPAR Başkanı Abdümelik Fırat'ın davasına Mayıs 2005'te başlanmıştır. Benzer birçok dava, Siyasi Partiler Kanunu temelinde devam etmektedir.

Çoğunlukla Kürt kökenli kişilerin yaşadığı ülkenin doğusu ve güneydoğusundaki duruma ilişkin olarak, ilerleme yavaş ve düzensiz olmuştur. Bazı vakalarda durum kötüleşmiştir. Bölgede sosyo-ekonomik ve siyasi sorunları ele alan kapsamlı bir politika oluşturulmamasının yanı sıra, Ağustos 2005'te Başbakan Erdoğan'ın bazı Kürt entelektüellerle görüşmesi, Diyarbakır'ı ziyareti ve "Kürt sorunu" olarak adlandırdığı sorunun demokratik yollarla çözülmesi gerektiğinin altını çizmesi önem taşımaktadır.

1999 yılından bu yana aşamalı olarak iyileşen güvenlik sorunu, AB'nin terör örgütü listesinde yer alan PKK tarafından yeniden başlayan şiddet olaylarıyla hassaslaşmıştır. Şiddet düzeyi artmıştır ve güvenlik güçleri ile silahlı gruplar arasında çıkan silahlı çatışmalar sıklaşarak her iki tarafta da can kaybı dahil kayıplara neden olmaktadır.

OHAL uygulamasının kaldırılmasına rağmen, çevirme ve kontrol noktaları gibi birçok güvenlik önlemi Güneydoğu'nun bazı illerinde yeniden uygulamaya koyulmuştur. Bu durum, bölge nüfusunun hayatını etkilemektedir. Bu zorlu ortamda, güvenlik güçlerinin bazen yersiz bir biçimde karşılık verdiğinden endişe duyulmaktadır. (*Bkz. İşkence ve kötü muamele bölümü*).

Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun 2004'te kabul edilmesine karşın gecikmeyle uygulanmaya başlanmıştır. Yetkililer uzatma temin etmeye uğraşsalar da, bu kanunun süresi 27 Temmuz 2005'te sona ermiştir. Ağustos 2005 itibarıyla, yetkililer 173,208

başvurunun yapıldığını belirtmiştir. Bu süre zarfında, kayıpları karşılayan 2200 karar alınmıştır. Mart 2005 itibarıyla, değerlendirme komisyonları tarafından başvuruları uygun bulunan 22 kişiye 212,000 YTL ödenmiştir. Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığı valiliklere yönelik bir genelge yayımlayarak kanunun titiz bir şekilde uygulanmasını teşvik etmiştir.

Bazı kaynaklara göre, kanunun uygulanması yavaş olmuştur. Yararlanması muhtemel kişilerin yanı sıra uluslararası STKlar da Kanun tarafından kurulan sistemin çeşitli eksikliklerine dikkati çekmiştir. Birincisi, zararı incelemeyen sorumlu komisyonların zarara neden olan güvenlik güçlerinin bağlı bulunduğu İçişleri Bakanlığı yetkililerinden oluşması endişe uyandırmaktadır. İkincisi, zararın karşılanması için talep edilen şartların çok katı olması nedeniyle yararlanabilecek birçok sayıda kişinin Kanun'un kapsamı dışında kalmasıdır. Bundan özellikle kendi mallarını yok etmek zorunda kalan kişiler ile, yerlerinden gönüllü ayrıldıklarını beyan eden bir form dolduran kişiler etkilenmektedir. Ayrıca, başvuranların mülklerini belgeleyen kanıtlarla gelmesi gerekmektedir ki zaten belgeler birçok durumda hiç var olmamıştır. Üçüncüsü, sistemin etkinliği başvuranlara sağlanan yasal bir desteğin olmayışı ve komisyonun talepleri takip etmekteki sınırlı kapasitesi nedeniyle iyice azalmıştır. Dördüncüsü, tazmin için üst eşğin çok düşük olması ve hükümetin üzerinde karara varılan talepleri çözümü için zaman sınırlamasının getirilmemesidir. En son olarak, temyiz mekanizmasının olmaması da endişe vericidir. Zor koşullarda yaşayan birçok Yerleri Değiştirilmiş Kişinin (YDK) durumu ciddiyetini sürdürmektedir. "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Programı" nı tamamlamak üzere, Türk hükümeti yerleri değiştirilmiş kişilerin dönüşüne ilişkin politika üretmek ve mevcut Programın Yerinden Edilme üzerine Birleşmiş Milletler Yol Gösterici İlkeleri uyarınca uygulanmasını sağlamak amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından koordine edilmek üzere yeni bir birim kurulmasını önermiştir. Temmuz 2005'te yetkililer, ilgili valilikleri YDK'ların geri dönüşünün sürdürülmesi, bu konuda kamuoyunun bilgilendirilmesi ve STK'larla etkin işbirliği yapılması konularında teşvik edici bir genelge yayımlanmıştır.

Yerinden edilmişliğin gerçek boyutunu belirlemek ve bu kişilerin ihtiyaçlarını tespit etmek üzere Hacettepe Üniversitesi Nüfus Çalışmaları Enstitüsü tarafından bir anket yürütülmekte ve 2006 Şubat'ta yayımlanması planlanmaktadır.

Yerleri değiştirilmiş kişilerle ilgili olarak AİHM'de çözüm bekleyen yaklaşık 1500 başvuru bulunmaktadır. Bu başvurular Türkiye aleyhinde açılmış olan davaların yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Haziran 2004'de Mahkeme Güneydoğu'daki mallara erişim hakkının engellenmesine ilişkin bir davada bir başvuranın lehine karar vermiş ve 2005'te Avrupa Konseyi Türkiye'nin kararı uygulamasını gözden geçirmeye başlamıştır.

Yerleri değiştirilmiş kişilerin köylerine geri dönüşlerinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun göreceli olarak ekonomik açıdan geri kalmış olması nedeniyle güçlükler yaşanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu'da devam etmekte olan ekonomik az gelişmişlik, temel altyapının olmayışı, sermaye eksikliği, sınırlı iş imkanları, güvenlik sorunu, özellikle de çok sayıda mayının varlığı dönüşte güçlü bir engel teşkil etmektedir. Raporlar 2005'in ilk 7 ayında mayınların 20 kişiyi öldürdüğünü ve 20 kişiyi de yaraladığını göstermektedir. Ayrıca, dönüşü düzenleyen yasal ve idari hükümlerin uygulanmasında valilerin takdir yetkisi önemli bir rol oynamaktadır.

Köy korucuları sorununun çözümünde hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Raporlar bazı durumlarda korucuların geri dönen YDK'lara saldırılar düzenlediğini göstermektedir. Resmi rakamlar 57,601 korucunun hala görev başında olduğunu göstermektedir (geçen seneki 58,551'e karşın). Ayrıca, Türk yetkililer 2000'den itibaren hiç köy korucusu görevlendirmediklerini açıklamalarına rağmen, STKlar güvenlik güçleriyle yasadışı silahlı örgütler arasında çıkan çatışmaların fazlaşmasından ötürü yeni köy korucularının istihdam edildiğini belirtmektedir. Köye dönüş izni verilmesinin geri dönecek kişilerin köy korucusu olarak çalışmaya istekli olmaları şartına bağlandığı belirtilmektedir.

Süryani kökenli çok az vatandaş yurtdışından dönebilmiştir. Türkiye vatandaşlığını kaybetmiş olanlar Güneydoğu'da uygulanan tapu sicili çerçevesinde mülklerini kaydettirememektedirler. Oturulmayan mülklerinin bölge vatandaşları ve tapu sicil makamlarınca müsadere edildiğine dair Türkiye'de ve Türkiye dışında bulunan Süryaniler tarafından yapılan şikayetlerde endişe verici bir artış gözlemlenmiştir.

1.3 Bölgesel Konular

Kıbrıs

Türk hükümeti, her fırsatta, BM Genel Sekreteri tarafından sunulan plan doğrultusunda kapsamlı bir çözüm bulunması konusundaki kararlılığının devam ettiğini belirtmiştir.

Raporlama dönemi boyunca, Kıbrıs ile Türkiye arasında birtakım doğrudan temaslar olmuştur. Önde gelen bir Kıbrıslı Rum politikacı ve aynı zamanda muhalefet lideri olan Nicos Anastasiades, Şubat ayında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Başbakan Erdoğan ve Kıbrıs Cumhurbaşkanı Papadopoulos, 2005 yılının Mayıs ayında Moskova'da bir araya gelmişlerdir.

29 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye, AT – Türkiye Ortaklık Anlaşması'nı 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe katılan 10 yeni ülkeye genişleten Ek Protokol'ü imzalamıştır. Türkiye, aynı zamanda, Ek Protokol'ün imzalanmasının Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanındığı anlamına gelmediğini açıklayan bir deklarasyon yayımlamıştır. 21 Eylül'de, AB, Türkiye'nin deklarasyonunun tek taraflı olduğunu, Protokol'ün bir bölümünü oluşturmadığını ve Türkiye'nin Protokol kapsamındaki yükümlülükleri üzerinde yasal bir etkisi olmadığını belirten bir karşı deklarasyon kabul etmiştir.

Türkiye, Kıbrıs'ın bazı uluslararası örgütlere üyeliği ve Silah İhracatı ve Çifte Kullanımlı Mallar Hakkındaki Şartnameye İlişkin Wassenaar Anlaşması'na katılımı konusunda veto uygulamaya devam etmiştir.

Kıbrıs ile Türkiye arasındaki AİHM davası, bölüm 1.3'te yer alan İnsan hakları ve azınlıkların korunması başlığında ele alınmıştır.

Sınır anlaşmazlıklarının barışçı yollarla çözümlenmesi

Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmeye devam etmiştir.

2005 yılının Nisan ayında Yunanistan Dışışleri Bakanı'nın Türkiye ziyareti dahil olmak üzere, önemli birkaç üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki Eskişehir ile Yunanistan'daki Larissa şehirleri arasında doğrudan bir telefon hattının tesis edilmesi gibi, iki ülke arasındaki gerilimi ortadan kaldırmaya yönelik yeni mekanizmalar oluşturulmuştur. Askeri acil müdahale birimleri arasındaki işbirliği, ortak faaliyetler düzenlenmesi, her iki ülkede de personellerin askeri kurumlarda düzenlenen dil kurslarına katılmaları ve askeri spor müsabakaları düzenlenmesi gibi güven tesis edici ek önlemler alınmıştır. Yunan Deniz Kuvvetleri Komutanı Ocak ayında Türkiye'ye 5 günlük bir ziyarette bulunmuştur. Türkiye Kara Kuvvetleri Komutanı da Haziran ayında Yunan Kara Kuvvetleri Komutanı'nı ziyaret etmiştir.

2005 yılının Ağustos ayına kadar, 2002 yılında başlatılan arama görüşmeleri çerçevesinde, Dışışleri Bakanlığına bağlı Müsteşarlıklar nezdinde 31 toplantı düzenlenmiştir.

Türk Adalet Bakanı ve hükümet sözcüsünün 2005 yılının Haziran ayındaki Atina ziyaretleri sırasında, iki ülkenin Adalet Bakanları tarafından bir Adli İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.

Türk ve Yunan Başbakanları, Karacabey (Türkiye) ile Gümülcine (Yunanistan) arasındaki doğal gaz boru hattı inşaatının açılışına birlikte katılmışlardır.

2005 yılının Nisan ayında, Meclis Başkanı, Türkiye'nin, TBMM tarafından 1995 yılında kabul edilen bir kararda belirtildiği gibi, Yunanistan'ın karasularında muhtemel bir genişlemeye gitmesi halinde bunu bir "casus belli" (savaş nedeni) olarak saymaktan vazgeçebileceğine ilişkin görüşünü ifade etmiştir. Dışışleri Bakanı Gül de, "casus belli" ile ilgili bu tutumun ortadan kaldırılmasına itirazı olmadığını ifade etmiştir. Ancak, bu konu hakkında henüz başka bir gelişme olmamıştır.